

Univerzita Karlova

Filosofická fakulta

Katedra střeoevropských studií (21-KSES)

Bakalářská práce

Pamela Therése Effangová

Lešno jako multietnické město

Anglické téma práce: Leszno as a multiethnic city

Praha 2017

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Kaleta, Ph.D.

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnosti při konzultování vedoucímu práce doc. PhDr. Petru Kaletovi, Ph.D. Mé poděkování patří též Dr. Wojciechu Hofmańskému, Dr. Kamile Szymańské, Mgr. Jaroslavu Vrbasovi, Ph.D., a Mgr. Pavlu Kubaníkovi za spolupráci při získávání materiálu nezbytného pro zpracování této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného, nebo stejného titulu.

V Praze, dne 11. 5. 2017

.....
Pamela Thérèse Effangová

Klíčová slova (česky)

Lešno, menšiny, Češi, Židé, Němci, Romové, multietnicita

Klíčová slova (anglicky)

Leszno, minorities, Czechs, Jews, Germans, Gypsies, multiethnicity

Anotace v českém jazyce

Základním cílem práce je zpracovat historický vývoj a současnost národnostních a náboženských menšin velkopolského Lešna. Hlavní pozornost je věnována Čechům (příslušníkům jednoty bratrské), Židům, Němcům a Romům.

Anotace v anglickém jazyce

The main goal of this work is to process historical evolution and the contemporaneity of ethnic and religious minorities in Leszno. Most of the attention will be given to Czechs (members of the Unity of Brethren), Jews, German and Gypsies. Work will be done with professional literature accompanied by material obtained from the National archive in Leszno and museum in Leszno.

Obsah

Úvod.....	7
1 Historický vývoj Lešna.....	10
2 Česká menšina v Polsku	15
2.1 Minulost Čechů v Lešně.....	15
2.2 Role české emigrace v Lešně	17
2.2.1 J. A. Komenský jako nejvýznamnější osobnost českého původu v Lešně	18
2.3 Pozůstatky po české kultuře v dnešním Lešně.....	20
2.3.1 Památky po českých bratřích shromážděné v oblastním muzeu v Lešně	21
3 Německá menšina v Polsku.....	23
3.1 Minulost Němců v Lešně	23
4 Židovská menšina na polském území.....	26
4.1 Původ lešenských Židů	27
4.2 Významné osobnosti židovského původu spjaté s Lešnem	28
4.3 Pozůstatky židovské kultury v dnešním Lešně	29
5 Romská menšina na polském území.....	32
5.1 Romská menšina v Lešně a jeho okolí ve druhé polovině 20. století	34
Závěr	43
Seznam použité literatury	45
Prameny	47
Internetové zdroje	47

Úvod

Tématika menšin, ať již národních či etnických (pokud vycházíme z polské právní terminologie), je dnes velice aktuální, což je jeden z důvodů, proč jsem si zvolila jako téma práce *Lešno jako multietnické město*. Na velkopolském Lešně bych chtěla ukázat, že soužití více menšin není pouze utopickou vizí. Lešno potvrzuje, že soužití odlišných etnik a kultur může obohacovat. Právě charakteristika soužití Poláků, Čechů, Němců, Romů a Židů v jednom městě je jednou ze základních os této práce. V práci vycházím z české a polské odborné literatury a archivních pramenů, pojednávajících o národnostních menšinách nebo o romské etnické menšině na území Lešna a jeho okolí. Dále pak čerpám z analýzy dokumentů¹ na dané téma dostupných ve Státním archivu v Lešně (Archiwum państwowe w Lesznie) a Oblastím muzeu v Lešně (Muzeum Okręgowe w Lesznie). Během sběru materiálů pro následné psaní práce jsem se potýkala hned s několika těžkostmi. Kvůli komplikovaným dějinám jednoty bratrské v Polsku se dědictví českých bratří nachází ve sbírkách různých institucí po celém Polsku. Mimo jiné ve Státním archivu v Poznani, v Knihovně Polské akademie věd, anebo v Univerzitní knihovně ve Varšavě.

Vyzískat všechny tyto informace by tedy bylo nejen časově, ale také velmi ekonomicky náročné, proto jsem se pro svou práci rozhodla využít dokumenty dostupné ve velkopolském Lešně, které jsem osobně navštívila². Nejednalo se však o jedinou komplikaci. Vzhledem k polskému zákonu o ochraně dat a změnám provedeným v žádosti o vydání občanského průkazu, mi bylo městskými úřady, několik, jistě zajímavých, informací odepřeno. Cílem práce je nejen charakterizovat minulost Čechů, Němců, Židů a Romů ve velkopolském Lešně, ale zároveň také přispět k popularizaci romistických témat zejména ve středoevropském prostředí.

Na základě práce s odbornou literaturou se v závěru pokusím nalézt odpověď na otázku, co bylo příčinou vytracení se multietnického charakteru města a detailněji se zaměřím na okolnosti proč se romská menšina v Lešně ani v jiných polských městech plně neadaptovala. Práci jsem rozdělila kvůli přehlednosti do pěti kapitol, kdy s výjimkou úvodní kapitoly každá hodnotí konkrétní menšinu na území Lešna i Polska obecně. Úvodní kapitola *Historický vývoj velkopolského Lešna* pojednává o základních etapách historického vývoje města, zaměřuji se zde na majitele města v 17. století, kteří se významně zapřičinili o multikulturní ráz města.

¹ Urząd Miejski w Lesznie, nr zespołu 479, sygn. 166, 319-321.
Urząd Wojewódzki w Lesznie, nr zespołu 696, sygn. 4961-4965

² Bylo to 28. 10. 2015, 25. 3. 2016 a 27. 6. 2016

Základní odbornou literaturou, o níž se zde opírám, je monografie Jerzyho Topolského *Historia Leszna* (Lešno 1997). Tato rozsáhlá publikace byla stěžejní při snaze o hlubší pochopení veškerých historických reálií spjatých s menšinami. Například díky kapitolám věnovaných majitelům města, ze kterých se dovídáme o politice těchto vlastníků. Právě ta totiž byla jednou z hlavních příčin multikulturního rázu města.

Druhá kapitola se zaměřuje na působení Českých bratrů v Lešně, dále vytyčuje roli české emigrace v Lešně a v neposlední řadě hovoří o Janu Amosovi Komenském, nejvýznamnější osobnosti českého exilu v Lešně. V této kapitole vycházím převážně z poznatků Jana Skutila, vydaných časopisecky v letech 1979-1992, z nichž jmenuji například tyto příspěvky: *Emigrantské obce českých bratří v Polsku za J. A. Komenského a jeho nástupců*,³ a *Pozůstalosti bratrských seniorů ze 17. a 18. století v poznaňsko-lešenském archivu českých bratří*.⁴ Z polských zdrojů čerpám z publikace Kamily Szymbalské *Bracia czescy w Lesznie* (Leszno 2007). Tato autorka vydala v poslední době hned několik děl věnovaných české menšině v Lešně a v souvislosti s pátráním po osudech Českých bratří je i nadále velice aktivní, díky čemuž můžeme v nejbližší době očekávat odborné práce k tématu Českých bratří v Lešně.

Ve třetí kapitole charakterizují působení německé menšiny v Lešně, podrobněji potom reakci obyvatel Lešna na pruský zábor, neboť právě ten měl bezpochyby značný vliv na formování polsko-německých vztahů. O německé menšině v Lešně píše Adam Matuszewski v monografii *Odrębność i stereotypowość życia umysłowego w Lesznie w XVII. wieku, Leszczyńskie towarzystwo kulturalne*, (Leszno 1998).

Ve čtvrté kapitole v prvé řadě poukazují na původ lešenských Židů a významné osobnosti židovského původu spjaté s Lešnem. Součástí čtvrté kapitoly je rovněž zmínka o synagoze, jakožto pozůstatku židovské kultury v dnešním Lešně. Základním zdrojem informací mi byla monografie *Żydzi w Lesznie* (Leszno 2006) od Miroslawy Maćkowiak, která přesně vymezuje hranice židovské čtvrti v Lešně. Kromě nástinu osudu židovské menšiny udává rovněž významné představitele židovské národnostní menšiny. Společně s monografií Bronisława Świderského *Dzieje Gminy Żydowskiej miasta Leszna* (Leszno 1974) tvoří ucelenou podobu života tehdejšího židovského obyvatelstva Lešna. Pátá kapitola této práce je věnována romské menšině. Nabízí konkrétní příklady snah o sociální adaptaci a integraci romské menšiny v Lešně a jeho okolí. Této etnické menšině doposud nebyla věnována přílišná pozornost. Nesporným důkazem tohoto tvrzení je bezesporu přehled

³ Časopis Moravského muzea. Vědy společenské 76, č.1/2, 1991, s. 165-183.

⁴ Jan Skutil: Pozůstalosti bratrských seniorů ze 17. a 18. století v poznaňsko-lešenském archivu českých bratří. Časopis Studia Comeniana et historica. Vědy společenské 22, č. 48, 1992, s. 161-175.

literatury související s romskou menšinou na území Lešna. Odborná literatura o Romech v Lešně v podstatě neexistuje. O této problematice podrobněji hovořím v kapitole *Romové v Polsku a Velkopolsku*. V rámci svého výzkumu jsem se tedy musela omezit na informace dostupné ve Státním archivu v Lešně. Nutno však upozornit na fakt, že na Romy je ve spisech nahlíženo z pohledu úřadů, který byl kolikrát založený na stereotypch. Proto je důležité pohlížet na veškeré údaje kriticky. Konkrétním příkladem nepřesnosti je skupina Romů Bergitka Roma, reprezentující centrální dialektní skupinu romštiny.⁵ Romové z této skupiny nikdy nebyli kočovní, takže přístup úřadů k nim, jako ke kočovníkům, musel být založen právě na stereotypch.

⁵ Viz Jerzy Ficowski: *Cigani na polskich drogách*. Kraków 1985.

1 Historický vývoj Lešna

Z původní osady v jihozápadní části Velkopolsko-kujavské nížiny se na základě privilegia vydaného Zikmundem I. stalo roku 1547 město. Na povýšení osady na město měl značný vliv Rafał Leszczyński. Původní lešenská osada byla dosti specifická. Již před přidělením městských práv se zde hojně obchodovalo a bylo zde vyráběno sukno. Lešno patří mezi města, která byla založena relativně pozdě, neboť mnohá města vznikala v 11. a 12. století, na prahu novověku docházelo k zakládání měst méně často. Právě doba, ve které se osada změnila v město, je úzce spojena s náboženskými válkami. Současně to bylo období, ve kterém docházelo ke komplikovaným procesům připravujících půdu pro zrození moderní ekonomiky.

Lešnu se brzy po jeho vzniku podařilo upevnit své pozice a stalo se vyhledávaným místem pro podnikatele a ekonomické migranty, neboť slibovalo dobré životní podmínky⁶. Obyvatelé města dokázali vytvořit funkční administrativní, hospodářskou i kulturní správu. Jednotlivé elementy se posléze postaraly o výsledný efekt, kterým byl rozvoj města. Zároveň se město stalo centrem akademického života, což mělo za následek zvyšování počtu obyvatel rovněž o osoby jiné národnosti nežli polské. Díky tomu začalo Lešno nabývat silně multietnický a multináboženský charakter. V Lešně spolu žili obyvatelé čtyř vyznání, byly zde tři českobratrské obce (německá, česká a polská, jež byla nejmenší), obec židovská, luteránská a byla zde samozřejmě i římskokatolická církev. Tato náboženská různorodost nebránila řešení společných městských záležitostí nebo společnému hospodaření. Do popředí se postupem času dostala otázka porozumění luteránům.

Je zřejmé, že majiteli města Leszczyńskému šlo o harmonické soužití obyvatel a jejich spolupráci při dalším rozvoji města. Dne 4. 11. 1633 byla pod vlivem majitele města, Rafała Leszczyńského, podepsána dohoda mezi Českými bratry a luterány příchozími z lokality Góra Śląska. Bylo ustanoveno, že se vždy jednou za tři měsíce budou odbývat společné schůzky. Zároveň na základě dohody měla být založena společná škola⁷. Problémem, jenž na sebe strhával pozornost evangelické obce v Lešně, byla snaha o sjednocení víry. Pro kalvinisty bylo komplikované porozumět si s luterány, kteří odmítali jakékoliv změny ve svém augsburském vyznání. Za sjednocením evangelické víry stál J. A. Komenský. Ke sjednocení evangelických vyznání v Lešně ovšem nedošlo⁸. Jestliže si Polsko v 16. století vysloužilo přízvisko kraj tolerance, vděčí tomu ve značné míře právě takovým místům, jakým bylo

⁶ Zavedena vodovodní síť, toho času absolutní rarita.

⁷ Historia Leszna (red. J. Topolski). Leszno 1997. s. 83- 84.

⁸ Historia Leszna (red. J. Topolski). Leszno 1997. s. 84.

Lešno, a to i přesto, že byl pokus o sjednocení evangelické víry neúspěšný. V tomto ohledu bylo velkopolské Lešno v Evropě raritou. Díky rovnováze hospodářského, urbanistického i kulturního rozvoje patřilo Lešno mezi nejlépe prosperující města nejen ve Velkopolsku, ale také v celém dávném Polsku. Léta 1630-1656 jsou považována za zlatý věk Lešna. V Lešně např. existovala průmyslová škola, kde byla vyučována různá řemesla.

Mezi nejvýnosnější činnosti patřila produkce sukna vysoké kvality. Lešenští obchodníci byli vždy přítomni na mezinárodních trzích pořádaných ve Vratislavi, Lipsku či Hnězdně. Obchodovalo se s Gdaňskem, Frankfurtem nad Odrou, Rigou, rovněž i s tureckými a perskými obchodníky. V letech 1630-1656 vzrostl počet obyvatel Lešna na dvojnásobek. Takový nárůst není možný pouze na základě přirozeného přírůstku. Tento fakt poukazuje na příchod nových obyvatel. Jejich asimilace nebyla snadným úkolem, neboť bylo potřebné alespoň z části přihlídnout k jejich požadavkům. J. A. Komenský ve svém díle *Lesnae Excidium (Poznaň 1656)* hovoří o 1600 domech v tehdejší Lešně. Na základě těchto faktů odhadují autoři monografie *Historia Leszna (Lešno 1997)*, že Lešno v této době mělo 14-15 000 obyvatel. To vše za předpokladu, že na jeden dům připadá v průměru devět obyvatel. Toto tvrzení se jeví důvěryhodné v porovnání s 20 000 obyvateli tehdejší Poznaně. V roce 1631 povýšil Zikmund III. na žádost Rafała VII. Leszczyńskiego město na civitas. Do této doby bylo Lešno pouze oppidum. Aby se město mohlo stát civitas, muselo v něm žít 7-15 000 obyvatel. Toto kritérium tak může posloužit jako další vodítko k odhadu počtu obyvatel v tehdejší Lešně⁹.

Stejně jako města jiná, má také Lešno svá léta rozkvětu a úpadku. V letech 1656, 1707, 1767, 1790 se město stávalo obětí požárů. V době válek Lešno rovněž přicházelo o značnou část obyvatelstva. Například během švédského nájezdu na Lešno v roce 1655 nebo později v letech 1756-1763, kdy probíhala sedmiletá válka a Lešnem procházela pruská armáda, jejíž vojáci město vyplenili. V monografii *Historia Leszna (Lešno 1997)* přirovnávají autoři Lešno k bájnému fénixovi, který se znovu a znovu rodí z popela. Ihned po válkách se v Lešně začalo mohutně rekonstruovat. Nejdéle trvala rekonstrukce kostela sv. Mikuláše, nejstaršího kostela v Lešně. Existoval ještě před přetvořením osady v město¹⁰. Proud nových osadníků mířících do Lešna se nezastavil. Stavěli se další soukromé i veřejné budovy. Garantované výsady vlastníkům majetku, volnost vyznání a volnost trhu působili jako obrovská síla přitahující nové obyvatele z různých koutů světa, nejvíce pak z Poznaně, Gdaňsku, Krakova a ze zahraničních měst jmenujme například Berlín, Augsburg a Lipsko.

⁹ Srov. *Historia Leszna* (red. J. Topolski). Leszno 1997. s. 72 – 73.

¹⁰ Srov. *Historia Leszna* (red. J. Topolski). Leszno 1997. s. 95.

Rovněž přicházeli drobní obchodníci až ze Skotska a z italských oblastí. Noví obyvatelé, kteří do města přicházeli v letech 1656-1699 pocházeli z 45 % ze Slezska, 42 % z Velkopolska, 13 % z jiných polských měst (Gdaňsk, Toruň, Kielce, Sandoměř) 9 % ze zahraničí (Lužice, Čechy, Horní Uhry a jedna osoba dokonce až z Francie). Prosperitu města dokládá rovněž následující citace. „*Lešno bylo v 17. století dynamickým vědecko-vzdělávacím centrem, které udržovalo živé styky s intelektuálními středisky jak v Polsku, tak i v zahraničí. O jeho rychlý rozvoj se zasloužila na jedné straně výhodná poloha města na hranicích se Slezskem, v blízkosti mezinárodní cesty spojující Velkopolsko s Čechami, Moravou a Říší, na druhé straně pak osvícená politika majitelů, kteří pohostinně přijímali na svém panství exulanty z jiných vysoce rozvinutých evropských států zasažených náboženskými válkami*”¹¹.

Ve své publikaci *Odrębność i stereotypowość życia umysłowego w Lesznie w XVII. Wieku* (Lešno 1998) Adam Matuszewski hovoří o Lešně v 17. století jako o Athénách Velkopolska. Majitelé města sehráli v historii města bezesporu klíčovou roli. Byli to právě Rafał Leszczyński a jeho syn Bohuslav Leszczyński, kteří umožnili exulantům usadit se v Lešně. Tímto krokem přímo podpořili multikulturní ráz velkopolského Lešna. Rafał Leszczyński (1579-1636) byl politikem protestantského, vyznání, synem Andrzeje Leszczyńskiego, vévody brzesko-kujawského a Anny Leszczyńskiej. Vystudoval gymnázium v Głogowě, a pak začal studovat práva, humanitní vědy a protestantskou teologii v Heidelbergu, Štrasburku, Basileji a Padově. Určitý čas svého života strávil cestováním po Evropě, aby získal větší rozhled a politické zkušenosti. Během pobytu v Padově byl žákem Galileia Galileie. Aktivně se podílel ve věcech obrany práv jinověrců. Bojoval v bitvě u Chocimi roku 1621. Od roku 1623 pak byl majitelem Lešna. Po celou dobu jeho vlastnictví Lešno zažívalo hospodářský i kulturní rozvoj.

Vzdělaný Leszczyński byl mecenášem zdejšího gymnázia a podporoval projekty Jana Amose Komenského. Na dovolenou jezdil do Włodawy, kde je také pochován. Bodusław Leszczyński (okolo 1612-1659), syn Rafaela Leszczyńskiego a Anny Radziwińskiej, byl stejně jako jeho otec vychován ve víře českých bratří. Vystudoval lešenské gymnázium a ve studiích pokračoval v Nizozemí. Po vzoru otce cestoval. Procestoval západní Evropu, konkrétně navštívil tyto země: Německo, Nizozemí, Anglii, Skotsko, Francii, Itálii. Po návratu do své rodné země vedl aktivní politický život. Roku 1657, oficiálně z politických důvodů, konvertoval ke katolicismu, což však nemělo vliv na jeho vztah k jinověrcům. Důkazem tohoto tvrzení je udělení hned několika privilegií. Například právo na založení luteránské školy. Nabídl pozemky pro výstavbu kostela svatého Jana Křtitele.

¹¹ Adam Matuszewski: *Odrębność i stereotypowość życia umysłowego w Lesznie w XVII. Wieku*. Leszno 1998.

Po požáru města roku 1656 se díky jeho iniciativě většina obyvatel do vyhořelého města vrátila. Roku 1659 Bohuslav Leszczyński ve Varšavě umírá. Je pochován v Lešně. Roku 1776 byla ve Varšavě založena slavná společnost manufaktur pro výrobu vlněného zboží¹². Jako ředitele povolali soukeníka z Lešna. Tiskárny v Lešně vydávaly práce nejen lešenských autorů ale i přespolních. Celkově bylo do roku 1656 vytištěno přes 150 výtisků¹³. Na pomyslný piedestal spisovatelů nepolského původu staví autoři publikace *Historia Leszna* (Lešno 1997) Jana Amose Komenského. Vedle něj uvádí autory: Daniela Ernsta Jabłoňského (1660-1741), který byl vnukem J. A. Komenského a také spoluzakladatelem berlínské akademie věd, který roku 1707 natrvalo opustil Lešno a přestěhoval se do Berlína a Jana Jonstona (1603-1765), syna skotského imigranta.

Jonston byl velmi vzdělaný, čehož je důkazem doktorát z medicíny a filosofie. Část svého života přebýval mimo Polsko. V Lešně sepsal latinsky hned několik děl. Zároveň byl členem Collegium scholarenum dohlížejícího na výuku v Lešně. V první polovině 18. století se na lešenském gymnáziu učilo několik set studentů. Současně s Lešnem se rozvíjel celý velkopolský region. V 18. století se jednalo o hospodářsky nejvíce rozvinutý region v celém Polsku¹⁴. Ve druhé polovině 18. století tvořili pracující obyvatelé z 50 % protestanti, ze 4 % židé a z 10 % katolíci¹⁵. Po Poznani bylo Lešno druhým největším městem ve Velkopolsku a jeho pozice zůstala až do trojího dělení Polska neohrožená. V letech pruského záboru dochází k částečné stagnaci hospodářství. U obyvatel Lešna se německá správa setkala s odporem. Byly organizovány stávkové akce, lidé se bouřili. Podrobnější pojednání o pruském záboru je zařazeno do kapitoly Němci v Lešně. Roku 1919 již Poláci tvořili okolo 70 % všech obyvatel, později, kolem roku 1939 žije na území Polska již 90 % Poláků z celkového počtu obyvatel.

¹² Název v originálu: Kompanie manufaktur wełnianych

¹³ *Historia Leszna* (red J. Topolski). Leszno 1997. s. 71-89.

¹⁴ Srov. *Historia Leszna* (red J. Topolski). Leszno 1997. s. 10-11.

¹⁵ Srov. *Historia Leszna* (red J. Topolski). Leszno 1997. s. 103.

Tabulka č. 1: Vývoj počtu obyvatel v Lešně (Historia Leszna, Lešno 1997)

Vývoj počtu obyvatel a národnostní složení v Lešně v letech 1920 – 1939					
	Poláci	Němci	Židé	Ostatní	Celkem
Leden 1920	12379	4445	505	4	17333
	71,43%	25,65%	3%	0,02%	
Únor 1922	13735	3345	305	chybí údaje	17385
	79%	19,24 %	1,76%		
Červenec 1928	17465	950	162	chybí údaje	18576
	94,02%	5,11%	0,87%		
Březen 1931	18388	1112	187	10	19697
	93,36%	5,65%	0,94%	0,05%	
Březen 1935	19057	1639	191	15	20902
	90,84%	7,8%	0,9%	0,07%	
Červen 1939	19505	1639	184	chybí údaje	21328
	91,45%	7,68%	0,86%		

Během let 1920-1939 bylo pro suverénní polský stát charakteristické zakládání různých organizací. Ve dvacátých letech 20. století jich v Lešně existovalo přes 100¹⁶. V období po první světové válce do roku 1943 přibýlo do Lešna a jeho okolí 4263 německých osadníků, kteří zabírali opuštěné domy, jejichž původní majitelé byli ve většině případech z Lešna vyhnáni. V Lešně i v jeho okolí byly založeny pracovní tábory pro Poláky a Židy. Rovněž sem byli přivázeni aktéři nevydařeného varšavského povstání. Počet obyvatel Lešna, kteří zahynuli v pracovních táborech, koncentračních táborech, není znám. Jen velmi málo těch, kteří přežili, se do velkopolského Lešna vrátilo. Roku 1975 bylo Lešno prohlášeno za hlavní město vojvodství, a to se bezpochyby stalo impulsem k jeho dalšímu rozvoji¹⁷.

¹⁶ Historia Leszna (red J. Topolski). Leszno 1997. s. 247.

¹⁷ Srov. Historia Leszna (red J. Topolski). Leszno 1997. s. 285-288.

2 Česká menšina v Polsku

Historie českého vystěhovalectví do Polska sahá až do období po bitvě na Bílé hoře, tedy do doby kolem roku 1620, nicméně několik jeho vln proběhlo již dříve. Vlnu migrace spustila například šmalkaldská válka probíhající mezi lety 1547-1548. Česká menšina žila v Kladsku již od 11. století. V souvislosti s českou menšinou v Kladsku se hovoří o tzv. Českém koutku, kde se kromě českého jazyku dodržovaly také české zvyky, a to až do začátku 18. století, ve kterém Kladsko přestává být součástí Čech.

Česká emigrace největšího rozsahu byla bezesporu náboženská emigrace pobělohorská. Z exulantů je potom nejznámější Jan Amos Komenský, spojovaný s velkopolským Lešnem. Značná část členů jednoty bratrské se uchýlovala k emigraci do Polska nebo Německa. První vystěhovalci přibývší do Polska se dokonale asimilovali s reformovanými evangelíky.

V 1. polovině 18. století dochází k zakládání českých samostatných osad, na polském území konkrétně v oblasti dnešního Slezska. Z osad Čermín, Velký Tábor a Malý Tábor vznikla roku 1802 kolonie Zelow (pol. Zelów). Některé z českých osad založených na území dnešní Ukrajiny se udržely dodnes¹⁸. Je však potřeba neopomenout fakt, že dobré vztahy s Polskem nebyly samozřejmostí. Ke zhoršení mezinárodních vztahů s touto zemí docházelo například ve 20. století, což zcela jasně vyplývá z uvedené citace. *„Dobré vztahy s Polskem začaly dostávat trhliny zejména ve 20. století již po vyhlášení Československé republiky v roce 1918. Ostrý spor o vytyčení česko-slovensko-polských hranic pokračoval po druhé světové válce a kromě oblasti Těšínska šlo tenkrát právě ještě o Kladsko. Před 2. světovou válkou v Polsku ještě žilo kolem 6 000 Čechů, z nichž se po válce do Československa vrátilo asi 3 500 osob. Podle odhadů českého ministerstva zahraničí žije v současnosti na území Polska asi 700 Čechů, z nichž nejvíce bydlí v Zelově (polsky Zelów), městě v Lodžském vojvodství v Polsku s 8 307 obyvateli (2005)¹⁹.“*

2.1 Minulost Čechů v Lešně

Lešno leželo od doby lucemburské až do roku 1742 (vratislavský mír), tedy počátku doby tereziánské, na samých hranicích středověkého a raně novověkého českého státu. Právě tehdy zažívalo Lešno obrovský rozvoj, který je mimo jiné úzce spojen s osudy politicko-náboženské emigrace z českých zemí. Termín Čeští bratři, označuje příslušníky náboženského seskupení, které se vyvinulo z husitské tradice. Bezpochyby jej lze označit jako jeden ze

¹⁸ Petr Kokaisla kolektiv: Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě. Praha 2009, s. 8, 64-66.

¹⁹ Petr Kokaisl a kolektiv: Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě. Praha 2009. s. 64.

symbolů města. Základní impuls k vytvoření nového řádu pocházel od obyvatel, kteří poukazovali na špatnou morálku duchovenstva a značné nedostatky v principech závazných pro utrakvistickou církev. Kritizovali například přílišnou závislost na Římu, přijímání pod obojí nebo liturgie v českém jazyce. Za datum vzniku církve je považován rok 1457, ve kterém došlo ke zřízení první obce v Kunvaldu.

K vysvěcení prvních biskupů poté dochází o deset let později. Jednota českých bratří se řídila učením Nového zákona. V souladu s principy církve vedli její členové skromný život, ve kterém se nenechávali zlákat světskou zábavou. Zakázán byl tanec, hazardní hry, věšectví. Nepřípustný byl rovněž alkohol. Porušení zákazu se trestalo pokáním, v závažnějších případech se řád uchýloval k vyloučení provinilce ze svých řad. Náboženské obřady spočívaly především ve čtení a objasňování pasáží z Bible. Nedělní bohoslužby se vyznačovaly svojí prostotou. Je třeba poznamenat, že někteří členi církve se věnovali tvůrčí literární práci a vědecké činnosti. Jednalo se například o nám velmi dobře známého Jana Blahoslava, Jana Amose Komenského, dále pak Jana Turnovského a Daniela Ernsta Jabloňského.

Roku 1548 bylo prostřednictvím královského dekretu českým bratřím přikázáno podřízení se katolické anebo utrakvistické církvi. Pro řadu příslušníků jednoty se jednalo o nesplnitelný požadavek, proto zvolili raději emigraci. Část členů řádu se usadilo ve Velkopolsku se svolením místní šlechty. V letech 1557-1558 se utvořila polská verze jednoty českých bratří. Jejím prvním biskupem byl zvolen Jiří Izrael. V souvislosti s Lešnem je zásadní počín majitele města, Rafała Leszczyńskiego, který vstoupil do církve českých bratří a roku 1555 předal původně katolickou faru v Lešně, do užívání českým bratřím. Roku 1618 vypuklo povstání proti českému králi Ferdinandovi Habsburskému. Po porážce povstání v bitvě na Bílé hoře roku 1620 začalo přísné trestání povstalců. Tento fakt je pokládán za příčinu druhé vlny české emigrace do Polska. Přestože Zikmund III. Vasa nedovolil přijímat uprchlíky, soukromí majitelé měst měli právo rozhodovat sami.

Jakožto následek emigrace v pohraniční zóně byl vznik nových měst jako například Bojanowo, Rawicz, Kargowa, Zduny. Obyvatelé Lešna byli známí svou politickou tolerancí, jež jim kromě ekonomického rozkvětu přinesla i mimořádné uznání. Lešno se stalo střediskem politické svobody a zároveň platilo za centrum velkých obchodních i hospodářských možností. Je tedy logickým vyústěním, že nejen čeští exulanti mířili právě do velkopolského Lešna. V monografii o českých bratřech²⁰ je hovořeno dokonce o 1500 exulantech z Čech a Moravy přichozích do velkopolského Lešna kolem roku 1628. V čele

²⁰ Kamila Szymańska: Bracia czeszy w Lesznie. Przewodnik po zbiorach Muzeum okręgowego w Lesznie. Leszno 2007.

nových osadníků města stál Jan Amos Komenský, poslední biskup jednoty bratrské. Do Lešna byla převezena knihovna jednoty bratrské doposud uchovávaná v Ostrorogu. Svoji činnost zahájila tiskárna a teologické vysoké učení.

Vhodným se jeví také připomenutí, že roku 1624 došlo k reformaci místní školy. Stala se gymnáziem, na kterém po mnoho let působil mimo jiné Jan Amos Komenský. Svě doby se řadilo mezi nejlepší výchovné a vzdělávací zařízení v Polsku. Rozhodně nelze vynechat následující poznatek: Městské zřízení v Lešně z roku 1637 je založeno na paritě dvou protestantských vyznání českobratrského a luteránského. Čeští bratři byli většinou považováni spíše za kalvíny. Alespoň částečně se pomocí citace pokusíme nastínit chod městského kolegia pro lepší zasazení fragmentárních informací do širšího kontextu. „*Městské kolegium tvořili kalvínský purkmistr, tři radní stejného vyznání a čtyři luteránští radní. Polského pána města zastupoval baron Jan Jerzy Schlichting, který byl činný ve městě od roku 1624 jako zástupce Rafaela VII. a od roku 1636 Bogusława I. Leszczyńskiego. Zastupoval též zájmy slezských evangelických stavů. Protestanti si hájili městská privilegia propůjčená jim Leszczyńskými, kdežto katolíci byli v Lešně v naprosté menšině, což vytvářelo situaci „państwa w państwie“ stav naprosto nevyhovující polským stavovským představám*²¹.“

2.2 Role české emigrace v Lešně

V 16. a 17. století představovali čeští imigranti ve velkopolském Lešně největší českou menšinu mimo české země. Lasosice byly s největší pravděpodobností první lokalitou, kde se na polsko-slezském pohraničí vytvořila polská imigrantská menšina českobratrská. Rafał V. Leszczyński, starosta radziejovský, jako první z katolické rodiny Leszczyńských přijal českou konfesi, a to přibližně kolem roku 1553. Připomeňme ještě jedenkrát rok 1555, ve kterém předal původně katolickou faru v Lešně do užívání českých bratří. Není tedy v žádném případě překvapivé, že Rafał V. Leszczyński byl považován za hlavu polských jinověrců. Roku 1555 se Rafał V. Leszczyński zúčastnil sjezdu v Checinach, kde usiloval o sblížení různých polských sekt s českými bratry.

V roce 1563 byl přítomen na veřejné disputaci luteránského ministra Morgensterna s českými bratry v Toruni a roku 1567 přišel s českobratrskými seniory na luterský synod v Poznani. V roce 1548 se ve Velkopolsku vytvořila z některých českých skupin filiace kostela jednoty bratrské, tzv. evangelická uniátská církev v Polsku (Ewangelicki Kościół Unijny w Polsce). Významným datem pro české přistěhovalce je rok 1555, kdy bylo díky Rafałovi III. uznáno české vyznání. V průběhu 16. století dochází v Lešně ke sjednocování českého a

²¹ Historia Leszna (red. J. Topolski). Leszno 1997.s126.

polského ducha. Dokládá to například kalvínská poezie Jana Rybińského a Jana Turnowského. Datum narození Jana Rybińského nám není přesně známo. Předpokládá se, že se narodil kolem roku 1594.

S jistotou však můžeme tvrdit, že od roku 1624 působil jako rektor na gymnáziu v Lešně azároveň vykonával povolání profesora polštiny. Jeho předci byli původem Češi. Stejného původu byl Jan Turnowski, polsko-český básník. Odhadujeme, že byl synem Szymona Teofila (1544 Turnov - 1608 Ostrorog), který je jen o něco málo známější než jeho syn. Situace se pro české bratry stávala rok od roku příznivější, viz úryvek: „*Od roku 1628 existovala v Lešně exulantská českomoravská bratrská jednota jako exulantský kostelní sbor. A právě zde se vytvořila nejdůležitější česká kolonie, která nahradila svým významem dříve existující kolonii v Ostrorogu. Od roku 1636 bylo Lešno nejvýznamnějším střediskem polské jednoty*²².“

2.2.1 J. A. Komenský jako nejvýznamnější osobnost českého původu v Lešně

Jan Amos Komenský (1592-1670), vzdělanec, pedagog, poslední biskup jednoty českých bratří se narodil 28. 3. 1592 na Moravě v rodině mlynáře. Po zdárném absolvování gymnázia v Přerově pokračoval ve studiu na univerzitách v Herbornu a Heidelbergu. Posléze pracoval jako učitel v Přerově. Roku 1628 se společně se skupinou svých věrných usadil v Lešně. Exil to byl značně neklidný, naplněný starostmi o hmotné zabezpečení členů své církve, jejímž čelným představitelem se záhy stal, sužovaly ho spory s ideovými odpůrci, přesvědčování vlivných politiků o oprávněnosti zájmů české evangelické emigrace²³. Velkou část svého času věnoval psaní. Zpočátku doufal, že se brzy vrátí zpět do vlasti, proto psal česky. Poté u něj však zvítězila touha po rozšíření svých myšlenek po celé Evropě a začal psát latinsky. Bylo to právě velkopolské Lešno, kde vznikly jeho nejvýznamnější pedagogické práce. Při jejich sepisování čerpal z vlastních praktických zkušeností získaných na lešenském gymnáziu. Jan Amos Komenský byl zvolen rektorem tohoto gymnázia dokonce třikrát. Ve funkci rektora byl letech 1635-1642. V Lešně vytvořil teoretický návrh koncepce školství v českých zemích.

Pokusíme se alespoň stručně nastínit Komenského vize. Jan Amos Komenský kritizoval memorování v praktickém dospělém životě zcela nevyužitelných věcí. Rovněž byl zastáncem sítě základních škol, do kterých by mohly docházet i děti z nemajetných rodin.

²² Historia Leszna (red. J. Topolski). Leszno 1997. s 127.

²³ <http://www.mjakub.cz/odkaz?idm=39> (9. 9. 2015)

Poukazoval na to, že studijní potenciál a intelekt se neodvíjí od společenského původu. Povinná školní docházka dle něj měla platit i pro dívky. Jeho názory vzbudily zájem u Rafała Leszczyńskiego, který přesvědčil Komenského k jejich sepsání a publikování. Mezi nejvýznamnější díla z té doby pocházející patří, seřazena chronologicky podle roku vydání: *Janua linguarum reserata, první vydání (Lešno, 1631)*, česky *Dvěře jazyků otevřené*, dílo sepsané latinsky, jinými slovy Komenský píše o důležitosti jazyků a jak se jim učit. *Historia o Umučení, Smrti, Pohřbu i Vzkříšení Pána našeho Ježíše Krista ze všech čtyř Evangelistů sebraná a v jistý pořádek uvedená (Lešno, 1631)*, *Zpráva kratičká o morním nakažení, z příčin zvláštních v čas přimoří v Lešně Polském od církve České ve vyhnanství v témž Lešně zůstávající učiněna, a vytištěna, Léta Páně MDCXXXII (Lešno 1632)*²⁴. *Vestibulum latinae linguae, první vydání, Lešno, 1649, Didactica magna.*

Monografii *Didactica Magna* psal v letech 1627-1638 česky, poprvé však byla vydána latinsky roku 1657. Velká didaktika je návrhem, respektive jedním z prvních projektů systematizace školství. Přesněji se jedná o spis věnovaný vyučovacími metodám, na svoji dobu značně pokrokový. Nejen tato díla přinesly Komenskému věčnou slávu. Díky formulaci svých myšlenek a názorů na téma vzdělávání dostával Jan Amos Komenský pozvání na univerzity, nabídky však odmítal. První přijal až roku 1641. Byla od anglického parlamentu a v rámci ní přednášel i před Královskou akademií věd. Prostřednictvím podobných nabídek, například do Švédska, potom Komenský šířil dále své myšlenky a sílil jeho vliv. Komenský se nevěnoval pouze literární činnosti. Na lešenském gymnáziu vedl divadelní kroužek.

V roce 1655 přišlo švédské vojsko k Lešnu a čeští a moravští bratři v čele s Janem Amosem Komenským se pokusili zachránit Lešno před dobyvateli otevřením městských bran. Komenský píše oslavnou řeč o švédském králi a čile se druží se švédským velitelem Schichtlingem. 27. dubna 1656 však začalo deset tisíc polských partyzánů město obléhat. Kvůli následnému požáru města roku 1656 přišel Komenský o své cenné rukopisy včetně materiálů nezbytných k sepsání frazeologického slovníku jazyka českého, latinsky *Thesaurus Linguae Bohemicae*, na kterém pracoval od roku 1611 tedy již během svých studií na Univerzitě v Herbornu. Po požáru byl Komenský nucen Lešno spěšně opustit. Byl obviněn z kolaborace se Švédy a právě útěk z města mu zachránil život. Jan Amos Komenský odjel do Nizozemí. Konec svého života strávil v holandském Amsterdamu v bytě na jedné z nejlepších ulic, kde se konečně mohl v klidu a pohodlí věnovat pracím všenápravným. Proto také odmítl profesuru na Amsterdamské akademii. Jan Amos Komenský zemřel po dlouhodobých zdravotních problémech 15. 11. 1670. Byl pohřben v kostelíku v Naardenu.

²⁴ <http://comenius-bibl.wz.cz/bibl.html> (9. 9. 2015)

2.3 Pozůstatky po české kultuře v dnešním Lešně

V současnosti se ve městě nachází tři velké kostely. Dnes římskokatolické, dříve však protestantské. Kostel sv. Mikuláše patřil evangelíkům sto let, od poloviny 16. do poloviny 17. století. Kostel, který býval a víc než tři staletí už zase je, katolický, byl pak značně přestavěn. Těžko tu hledat něco autentického, co by mohlo Komenského pamatovat. Nedaleko je kostel sv. Kříže. Ten se také výrazněji proměnil, i když až v novější době.

Po válce totiž padl do rukou Rudé armádě, která jej zdevastovala. Ani tady s Komenským nic přímo nesouvisí; ostatně, kostel byl postaven jako luteránský. Zato kostel sv. Jana Křtitele, stojící o několik ulic dál, nabízí hodně. I když jen pár let po jeho dostavění, byl zbudován v letech 1652-1654 pro české bratry podle návrhu architekta Marcina Woida, Lešno v polovině 17. století více méně shořelo, zůstal z velké části uchován. Nezbytně nutné opravy proběhly také i díky sbírkám v zahraničí. Konkrétně v Německu, Švýcarsku, Nizozemí a Anglii. Od konce války se i tady scházejí katolíci, takže přibyl kříž a oltář, ale dispozice s emporami, tolik charakteristická pro protestantské kostely, je původní. Na jednotu bratrskou a na kalvinisty upomínají i nástrovní malby. Tady Komenský - duchovní, vzdělanec, motivovaný k teologickým, filozofickým i pedagogickým spisům svou vírou, kázal. A zvenčí? Červenohnědé cihly s tmavou patinou, ale římsy a ostění bílé omítnuté, vysoko v průčelí masivní věže latinský nápis zmiňující bratrské zakladatele a na boku nahoře původní sluneční hodiny z roku 1653. I když je to kostel z doby baroka, vykazuje silné známky pozdní gotiky. Záměrně. Bratři nechtěli, aby připomínal sloh nových chrámů, který se jim pojil s protireformací²⁵.

²⁵ http://www.rozhlas.cz/vltava/publicistika/_zprava/komensky-v-polsku-aneb-co-pripomina-v-lesne-ceske-bratry--1473332 (9. 9. 2015)

2.3.1 Památky po českých bratřích shromážděné v oblastním muzeu v Lešně

Při požáru Lešna roku 1656 shořely drahocenné sbírky archivu jednoty českých bratří. Nově shromažďované dokumenty byly od té doby schraňované lépe, chráněné před veškerými pohromami, díky čemuž vděčíme za jejich uchování v téměř neporušeném stavu až do začátku 19. století. V následujících letech ovšem Lešno nedobrovolně přišlo o jejich značnou část. Již roku 1807 byla odvezena část tiskopisů, a to kvůli zástupci komise pro dozor nad školstvím, Kopczyńskému, který dal příkaz k převezení vytypovaných dokumentů do Varšavy. Další archiválie byly zapůjčeny knihovně v Poznani, kde zůstaly dodnes.

Za druhé světové války byla značná část zbylé pozůstalosti po českých bratřích odvezena z města nacisty. Kam, se podařilo zjistit až teprve koncem padesátých let 20. století. Na základě reivindikační smlouvy mezi Polskem a tehdejší německou demokratickou republikou byla zcizená drahocenná sbírka, uchovávaná v německém Herrnhutu (čes. Ochranov), roku 1962 navrácena do velkopolského Lešna. Veškeré vrácené objekty putovaly do Muzeum Okręgowie w Lesznie. Příkladem památky po českých bratřích, kterými disponuje Muzeum okręgowie w Lesznie, jsou tkaniny sloužící k ozdobení oltáře neboli tzv. antepedia pocházející z 16. - 18. století. Je doloženo, že nejstarší exempláře byly do Lešna přivezeny českými bratry na počátku 17. století. Ozdobné dečky jsou utkány z hedvábí či plátna a jsou bohatě zdobené. Nejčastěji se na nich objevuje motiv různobarevných květů a geometrické obrazce. K vidění jsou antepedia s různými zlatými aplikacemi, výšivkami, nebo korálky. S velkou pravděpodobností většinu návštěvníku muzea zaujme velice pestrá antepedia vyzdobená rozmanitými typy budov vtisněnými mezi rozkvetlé trsy květů.

Ve spojitosti s českými bratry nelze opomenout zmínit se o ještě jedné pokrývce oltáře pocházející z roku 1615. Je na ní vyobrazena šachovnice a přesně v jejím středu se nachází beránek. Beránek s červeným praporkem nesymbolizuje pouze zmrtvýchvstání Ježíše Krista, rovněž je vykládán jakožto symbol jednoty českých bratří. Součástí sbírky dědictví českých bratří jsou také kalichy získané z vybavení kostela sv. Jana Křtitele. Nejstarší kalich pochází z období renesance, konkrétně z roku 1564. Rok výroby je vyryt zespodu rukojeti nádoby. Kalichy jsou z pozlaceného stříbra, což jim dodává slavnostní vzhled, stejně jako různé zdobení ve formě latinských nápisů, různých symbolů a často bývají zkrášlovány také mozaikami. Výjimečným objektem v kolekci oblastního muzea v Lešně je rozhodně velkoformátový rodokmen rodu pocházejícího z Čech. Linie Cassiusů je vyobrazena na plodech jabloně, pod kterou jsou usazeni zakladatel rodu Tomáš Kaszka Kaszkowski se svojí

ženou. Reprezentanti rodu působili v Lešně přes sto let jako rektori lešenského gymnázia, rovněž byli pastory a kazateli.

Uvedme alespoň pár konkrétních zástupců z asimilované české rodiny. Dawid Cassius (1673-1734), zpolonizovaný potomek českých emigrantů, senior jednoty českých bratří, působil v letech 1716-1733 jako rektor na lešenském gymnáziu. Aktivně vystupoval proti omezování svobody vyznání. Seniozem jednoty bratrské byl rovněž Jan Ludwik Cassius (1744-1828), který působil jako pastor kostela sv. Jana Křtitele a byl členem varšavského spolku přátel věd a vědeckého spolku ve Frankfurtě nad Odrou. V oblasti vzdělávání se realizoval napsáním učebnice polského jazyka pro německy mluvící *Lehrgebäude der polonischen Sprache (Berlín 1797)*.

V expozici muzea je k vidění rovněž dopis adresovaný sboru ve Varšavě, ve kterém se jeho adresát, potomek z rodu Cassiusů Chrystian Teofil, obrací k tamějším věřícím s prosbou o finanční podporu. Z malířství jsou v muzeu k vidění portréty čelních reprezentantů lešenské jednoty českých bratří. Přesně se jedná o portrét Jana Amose Komenského a Daniela Ernsta Jabloňského. Olejomalba Jana Amose Komenského je kopií obrazu pocházejícího z 19. století, namalovaného za účelem umístění v galerii rektorů lešenského gymnázia, který se nedochoval. Z kostela svatého Jana Křtitele pochází jediný dochovaný portrét zobrazující duchovního jednoty. Jedná se o olejomalbu představující neznámého kazatele. Autory literárních pozůstalostí po českých bratřích v muzeu jsou J. A. Komenský, J. S. Chodovčský, J. Vechner a také Jan Jonston. Mimo to, jsou ve sbírkách muzea hojně zastoupeny devocionální práce, tedy zpěvníky a modlitební knížky tisknuté v Lešně v 18. století pro potřeby věřících při kostele svatého Jana Křtitele.

Nelze opomenout ani výjimečný exemplář, kalendář na rok 1673, se zápisky anonymního duchovního jednoty bratrské. Nedaleko oblastního muzea, u kostela svatého kříže se nachází lapidárium náhrobních plastik. Náhrobní kameny z dnes již neexistujících pohřebišť: kalvínského a luteránského. Některé z nich slouží jako připomínka zemřelých členů lešenského sboru svatého Jana Křtitele²⁶.

²⁶ Kamila Szymańska: Bracia Czescy w Lesznie. Leszno 2007. s. 35-39.

3 Německá menšina v Polsku

Německá kolonizace v Polsku započala ve 12. století, přičemž svého vrcholu dosáhla ve století 13. a 14. století. Příliv obyvatelstva německé národnosti probíhal v několika vlnách. 16. století je obdobím reformace v Polsku a zároveň také dobou přísunu mnoha Němců, hovoříme tedy o takzvané druhé vlně. Náboženská tolerance, autonomie měst, různá německá obchodní privilegia, tak by se dalo charakterizovat Polsko v 16. století. V té době nejvíce německých kolonizátorů směřovalo do Slezska.

Třetí vlnu přílivu německého obyvatelstva do Polska zapříčinilo trojí dělení země. Přicházeli prušští úředníci, což mělo za důsledek vytvoření pruské administrativy. Třetí vlna měla v první řadě politický charakter. Roku 1825 do polského vazalství Pruska, přicházeli Němci, kteří tu tvořili poměrně početnou menšinu. Na konci 19. století žilo v tomto záboru přibližně 400 000 lidí německé národnosti. O století později zde žilo již minimálně 620 000 Němců. V té době příchozí Němci nejčastěji směřovali do města Lodž, známého jako město čtyř kultur. Snoubily se zde tyto kultury: německá, polská, židovská a ruská. Z německých kolonií zmiňme alespoň Limanovo, Nowy Targ, Stanisławow, Nowy Sącz a Żywiec²⁷.

3.1 Minulost Němců v Lešně

Situace v Evropě byla následovná: Pád Napoleona měl za následek úpadek francouzského vlivu. O nový pořádek v Evropě bylo postaráno na vídeňském kongresu, který proběhl roku 1815. Snahou vítězných mocností, tedy Ruska, Pruska a Rakouska, bylo obnovit feudální a klerikální uspořádání, jinými slovy se jednalo o snahu nastolit pořádky z doby před Velkou francouzskou revolucí a snahu uspokojit územní požadavky vítězných velmocí. Například dosazením původních panovnických rodů, což bývá označováno pojmem legitimismus. Velkopolsko bylo přejmenováno na velkovévodství poznaňské a spadalo pod pruskou nadvládu. Král Fridrich Vilém III. vydal 15. 5. 1815 tzv. okupační patent, ve kterém se Prusko zavazovalo neomezovat svobodný rozvoj polské kultury a hospodářství, zároveň se také zavazovalo zachovat značnou autonomii spočívající v povolení národních institucí. Lešno, jakožto součást Velkopolska, se tedy ocitlo pod pruskou nadvládou a koncem května 1815 bylo obsazeno pruskými vojenskými oddíly pod velením generála von Thümena. Poláci již ve městě netvořili většinu. S novým stavem absolutně nesouhlasili. Využívali každé příležitosti k vykazování odporu a organizovali vlastenecké manifestace. Střediskem odporu bylo lešenské gymnázium, jehož studenti několik měsíců před vypuknutím listopadového

²⁷ Historia Leszna (red J. Topolski). Leszno 1997. s. 169.

povstání zorganizovali 3. 5. 1830 slavnost u příležitosti projevení pocty ústavě 3. května. Vedení školy potrestalo 12 studentů vězením.

Po vypuknutí listopadového povstání odešlo několik studentů do Varšavského knížectví, aby se mohli aktivně zapojit do bojů o nezávislost. Mimo ně odešlo i 15 dobrovolníků z Lešna a jeho okolí. Do Varšavy odjel dokonce i tehdejší majitel Lešna, generál Antoni Paweł Sułkowski, ovšem když mu nebyla nabídnuta pozice odpovídající jeho postavení, na účast v povstání rezignoval. Na jaře roku 1831 se sešla poměrně početná skupina studentů před palácem Sułkovských za účelem pochodu skrz město s vlaječkami v národních barvách. Volali po svobodě a rovnosti. Důsledkem byl trest v podobě zatknutí a jeden student byl vyloučen ze školy. Lešno bylo ukázkovým místem polských manifestací během roku 1848. V ulicích města se sešli Poláci s bíločervenými stuhami, symbolizujícími patriotismus. Tentokrát, úplně poprvé ve větším měřítku, zareagovali místní Němci velmi nevybíravě...²⁸. Mezi Němci žijícími v Lešně se našli také sympatizanti s polským národem. Místní německá katolická obec protestovala proti činnosti nacionalistů a znám je rovněž čin skupiny demokratů v čele s doktorem Metzigem a právníkem Stieblerem. Tato skupina poslala petici adresovanou králi, v níž žádají o spravedlnost vůči Polákům. Doktor Jan Metzigi (1804-1868), zastánce německo-polské spolupráce rovněž spolupracoval s Polskou ligou, která působila v Lešně v letech 1848-1850. Jako cíl si vytyčila legálně bránit polské zájmy. Na důkaz protestu odešel z pruské armády, což se mu málem stalo osudným. Nacionalisté zaútočili na jeho bydliště a jejich záměrem bylo dr. Metziga zastřelit. Po roce 1848 došlo v Lešně k oslabení politického života. Svoji aktivitu si zachovali pouze studenti lešenského gymnázia, a to převážně vytvořením několika tajných spolků. Například se jednalo o spolek, v prepisech vydávající polský týdeník, který propagoval studium historie a literatury vlasti. Proti poněmčování škol, tedy realizovanému odsouváním polského jazyka ze školních studijních plánů, se bojovalo těžko.

Roku 1876 přestal být předmět polský jazyk povinným. Učitelé polského jazyka byli nuceni školy opouštět. Od roku 1906 byla polština vyučována již pouze soukromě. Z tohoto období připomeňme tajný spolek Tomáše Zana. V jeho rámci se vyučovalo polskému patriotismu prostřednictvím literatury a historie. Členy byli mimo jiné: Wiktor Machowiak, Nicefor Perzyński, Stanisław Lassociński, Bogdan Hulewicz, Lucjan Jankowski. Pozoruhodným jevem je doba existence spolku. Přetrval i během první světové války, i přesto, že v této době prožíval krizi. Roku 1918 čítal přibližně 160 členů a disponoval knihovnou s více jak 300 svazky. Atmosféru 1. poloviny 20. století dokládá úryvek ze zprávy

²⁸ Historia Leszna (red J. Topolski). Leszno 1997. s. 169-170.

polského velvyslance v Berlíně: „*Jako swoiste memento można przyjąć stwierdzenie figurujące w raporcie posła polskiego w Berlinie Kazimierza Olszowskiego, który 2 grudnia 1925 roku napisał: „Jest rzeczą jasną, że obrona mniejszości w różnych państwach będzie raczej dekoracją; istotnym zaś celem polityki niemieckiej będzie rozbudowa praw mniejszości niemieckiej w Polsce jako przedwstępna faza do oderwania od Polski obszarów, które poprzednio należały do Prus*²⁹.“ Zisk území, které předtím náleželo Prusku, nebyl jediným německým záměrem. Tím bylo rovněž vytvořit si z Lešna zemědělskou základnu, což se dočasně podařilo. Kvůli uzavření celní hranice bývalého Polska se již dále nemohlo rozvíjet plátenictví ani soukenictví a byl konec zahraničnímu obchodu s obilím. Utrpělo též mlynářství. K úplné stagnaci hospodářství však nedošlo, to se vyvíjelo dál, akorát v jiných podmínkách. Po znovuoobnovení Polska, ke kterému došlo po první světové válce, se Lešno ocitlo zpět v rukách Poláků. Během záboru přišlo město o svoji unikátní pozici v Polsku z hlediska kultury, nicméně status významného centra Velkopolska si udrželo dodnes. Pruský zábor však zanechal těžce smazatelný negativní dopad v polsko- německých vztazích³⁰.

²⁹ Stanisław Sierpowski: *Mniejszości narodowe jako instrument polityki międzynarodowej 1919- 1939*. Poznań 1986. s. 17.

Přel. Jako určité varování lze přijmout prohlášení obsažené ve zprávě polského velvyslance Kazimierza Olszowského v Berlíně, který 2. 12. 1925 napsal: „Je zcela zřejmé, že ochrana menšin v různých zemích bude spíše věcí vedlejší. Naproti tomu jistým cílem německé politiky bude rozšíření pravomocí německé menšiny v Polsku, jako mezifáze před odebráním polských oblastí, které dříve náležely Prusku.“

³⁰ <https://cs.wikipedia.org/wiki/Le%C5%A1no> (23. 11. 2016)

4 Židovská menšina na polském území

První zmínky o Židech na polském území pochází z 8. století. K větším přistěhovaleckým vlnám však dochází až ve století 12. Důvodem jsou pogromy v západní a střední Evropě. Což dokazuje příklad francouzského krále Filipa II. (1180-1223), který pronásledoval Židy, neboť si potřeboval zachovat důvěru církve. Židům však povoloval vykoupit si svobodu. Vybrané příklady uvádíme prostřednictvím úryvku. „Z české historie lze připomenout několikadenní masakr v pražském ghettu, jenž se rozpoutal 18. dubna 1389 po údajném napadení kněze židovskými chlapci. Zahynulo několik set lidí. Sám výraz „pogrom“ je poměrně nový a v ruštině znamená bouři. V souvislosti s Židy se poprvé objevil roku 1871, kdy došlo k útoku na židovskou kolonii v Oděse. Do obecného povědomí se slovo pogrom dostalo především proto, že právě Rusko spolu s Ukrajinou smutně proslulo nesmírně krutými protižidovskými útoky. Již v letech 1648-1649 vyvraždili kozáci Bohdana Chmelnického na 100 000 židovských obyvatel v Polsku, Litvě a Bělorusku. O více než 200 let přišla nová vlna pogromů, především na jižní a východní Ukrajině³¹.“

Příkladů pogromů je mnoho, nicméně nejsou předmětem této práce. V Polsku se Židům naskytly dobré životní podmínky. Židé byli pod ochranou králů, jelikož ti z nich měli nemalý hospodářský prospěch. Kromě krále byli Židé důležití i pro obchod mezi městy a venkovem. Typickým prototypem Žida byl obchodník skupující úrodu od rolníků a prodávající vše, co potřebovali, či člověk pro šlechtice spravující statek i s rolníky. Židé však byli stále vnímáni jako představitelé cizího světa, často i jako nepříjemná konkurence, což se promítlo i do polsko-židovských vztahů. Právě některé židovské rituály stojí za vznikem pověr o Židech, které následně rozdmýchávaly nenávist a strach i u těch nejosvícenějších a nejliberálnějších osobností. Protižidovské krvavé masové pronásledování trvá více než dva tisíce let, konkrétním případem na polském území je například pronásledování Židů v 17. století Bohdanem Chmelnickým, kdy podle dostupných dokumentů zahynulo zhruba 100 000 Židů³².

Od poloviny 19. století se postupně vyvíjely různé rasové teorie, v nichž byly obsaženy i národnostní myšlenky, které však ještě nevycházely přímo z rasismu. Od druhé čtvrtiny 19. století se začala objevovat antisemitská díla a antisemitské novinové články. Krajním případem antisemitismu je potom otevřeně nepřátelská nacistická ideologie Adolfa Hitlera, která vedla ke genocidě milionů evropských Židů. I přesto se málokde v Evropě žilo Židům lépe. Polští Židé vlastnili majetek a také mohli studovat. Výraznější zhoršení jejich

³¹ Radek Pospíšil: Historie a současnost antisemitismu, diplomová práce, Brno 2007.

³² Paul Spiegel: Kdo jsou Židé?. Brno 2007.

postavení je spjato se slábnoucí královskou mocí. Na konci 18. století, kdy polský stát zanikl a byl rozdělen mezi Prusko, Rusko, Rakousko, dochází k rozdílnému vývoji židovského etnika. V nejhroší situaci byli Židé v ruském záboru, v němž byl antisemitismus nejsilnější. Pronásledování a velmi špatné životní podmínky vedly k masovým emigracím, přičemž největší proud vystěhovalců mířil do USA. Jedním ze způsobů, jak zabránit nevraživosti viděla část Židů v asimilaci. Ta se nejvíce projevila v pruském záboru. Židé začali hovořit německy a dokonce konvertovali k protestantství.

Po první světové válce došlo ke znovuobnovení polského státu, avšak nový stát se svými rozsáhlými hospodářskými a politickými problémy neukázal jako vhodná půda pro zlepšení polsko-židovských vztahů. Přestože se polská delegace na pařížských mírových jednáních zavázala k ústupkům národnostním menšinám, v praxi to vypadalo jinak. Ochota polského státu přiznat národnostní práva nejen Židům, ale i jiným menšinám, byla malá. Projevy diskriminace se objevovaly v mnoha oblastech. Například ve školství, podnikání, v přístupu úřadů apod. Meziválečné Polsko však rozhodně nelze považovat za antisemitský stát. Vládní politika sice nebyla židovským požadavkům příliš nakloněna, nicméně tu chyběl programový cíl provádět systematickou diskriminaci Židů na území polského státu. Bojkot židovských obchodů, odstrašování kupujících, a také vlastenecký postoj společnosti, to byly akce, které způsobily zánik prosperujícího židovského obchodování. Rok 1939 a 1940 přinesl z rukou nacistů lešenskému Židovstvu záhubu. Pouze hrstce lidí židovského původu pocházejících z Lešna, se povedlo uniknout koncentračním táborům a smrti. Úkryt našli v SSSR nebo v zemích v zámoří. Někteří se však skrývali v Polsku.

Ani po pádu Třetí říše a osvobození polských měst se židovská obec v Lešně neobrodila. Od té doby nedošlo k žádnému většímu přílivu židovského obyvatelstva do Velkopolského Lešna. Slavnou minulost židovské obce v Lešně tedy nyní připomíná pouze, ve značné míře poničená, synagoga včetně několika dalších budov³³.

4.1 Původ lešenských Židů

Historie lešenských Židů sahá do první poloviny 16. století. V té době získala židovská menšina povolení od tehdejšího majitele Lešna Andrzeje Leszczyńského usazovat se ve městě. Postupně Židé ovládli ekonomický chod města a zároveň získávali různá privilegia. Roku 1626 Rafał V. Leszczyński a Bogusław Leszczyński dali Židům privilegium, díky němuž mohli postavit synagogu a založit hřbitov. Dále privilegium deklarovalo, že mohou využít k osídlování samostatně stojící čtvrť v blízkosti sídla Leszczyńských. Židovská čtvrť

³³ Paul Spiegel: Kdo jsou Židé?, Společnost pro odbornou literaturu – Barrister, Brno 2007.

vznikla v Lešně, a to konkrétně v severozápadní části města, v místech, kde se dnes nachází tyto ulice: Narutowicza, Łaziebna, Grodzka, Wałowa³⁴.

V dobách největšího rozmachu se rozrostla až do těchto dnešních ulic: Marcinkowskiego, Słowianska, Aleje Krasińskiego. Židovská menšina v době své největší slávy tvořila dokonce téměř 50 % veškerého obyvatelstva města. Docházelo k rychlému rozvoji židovské obce v Lešně. Obchodní kontakty příslušníků židovského etnika sahaly až do Turecka, Persie, Číny a Ruska. Lešenští Židé navíc ovládli i nejvýznamnější středoevropské trhy jako byl trh v Lipsku nebo Frankfurtu³⁵.

4.2 Významné osobnosti židovského původu spjaté s Lešnem

K předním osobnostem, jež jsou z městem spjaty, patřil židovský teolog, humanista a zároveň jeden z nejvýznamnějších židovských filozofů Dr. Leo Baeck, jehož působení je svázáno s historií židovské menšiny v Lešně. Narodil se v Lešně 23. 5. 1873 a zemřel v Londýně 2. 11. 1956. Leo Baeck, jeden z největších rabínů 20. století, pocházel z pradávného rodu, kdy otcové jak ze strany matky, tak i otce, byli rabíny.

Samuel Baeck (1834-1912), otec Lea Baecka byl také rabínem. Nutno ovšem podotknout, že se věnoval i psaní. Je autorem množství prací z oblasti historie, náboženství a židovské literatury. Tento vzdělanec kladl důraz na intelektuální výchovu svého syna. Po absolvování lešenského gymnázia se učil mladý Baeck v teologickém semináři ve Vratislavi, později pokračoval ve studiu na Vyšší škole židovské vědy v Berlíně. Jako dvaadvacetiletý získal v Berlíně po úspěšné obhajobě práce o Spinozovi titul doktora. O dva roky později složil rabínské zkoušky a jako rabín působil v Opolí ve Slezsku v letech 1897-1907. Odtud se přestěhoval do Düsseldorfu. Roku 1913 byl povolán do Berlína, kde třicet let, než byl deportován do Terezína, působil jako rabín. Po osvobození Terezína se přestěhoval ke své dceři do Londýna, kde dožil³⁷. O jeho úmrtí podrobněji viz citaci. „*Umiera 2. listopada 1956 roku w wieku 83 lat w Londynie, a na nagrobku prócz daty urodzenia i zgonu umieszczono skromny napis, a tak wiele mówiący Migesa Rabbonim-z rodu rabinów*³⁸.“ Z dalších rabínů jmenujme například Jacoba Lissa (1760-1832), který roku 1809 založil v Lešně školu talmudu, do které docházely stovky žáků, z nichž se později stali rabíni světového věhlasu, kteří působili například v Itálii, Francii, Anglii, Německu i Nizozemí. Jmenujme alespoň

³⁴ Bronisław Świdorski: Dzieje Gminy Żydowskiej miasta Leszna. Leszno 1974. s. 6.

³⁵ Bronisław Świdorski: Dzieje Gminy Żydowskiej miasta Leszna. Leszno 1974. s. 2.

³⁷ Bronisław Świdorski: Dzieje Gminy Żydowskiej miasta Leszna, 1974. s. 5.

³⁸ Bronisław Świdorski: Dzieje Gminy Żydowskiej miasta Leszna, 1974.

přel. Zemřel 2. listopadu roku 1956 ve věku 83 let a na náhrobku je kromě data narození a smrti umístěn skromný nápis: a tak tolik mluvící Migesa Rabbonim, z rodu rabínů.

několik z nich. Jedná se o E. Gutmachera, C. H. Kalischera, A. C. Teomima, S. F. Danzigera. Ve velkopolském Lešně žili nejen významní rabíni.

Mezi obyvateli města, kteří byli židovského původu, se vyskytovali rovněž lékaři, právníci nebo spisovatelé. Haym Salomon nepatří k těm, které by znal celý svět, ve své době však měl nemalý vliv. Tento vlivný a bohatý kupec, přezdívaný bankéřem americké revoluce, se narodil v Lešně roku 1740 a zemřel ve Filadelfii roku 1785. Za svého života patřil mezi nejvýraznější spolupracovníky prezidenta George Washingtona. Poněkud známější je Heinrich Fraenkel (pseudonym Assiac). Tento muž se narodil v Lešně roku 1897 a pracoval jako právník, novinář a reportér. Zemřel roku 1986 v Ealingu. Poznatky Alberta Molla, muže židovského původu narozeného v Lešně roku 1862, jsou v moderní kriminalistice využívány dodnes. Tento doktor medicíny a neuropatolog se zabýval psychoterapií sexuálních perverzí a jiných sexuálních deviací. Následoval psychoanalytika Sigmunda Freuda v jeho terapii hypnózou. Albert Moll zemřel v Berlíně roku 1939. V Berlíně zemřel i další lešenský rodák, Leonhard Rudolf, a to konkrétně roku 1953. Rudolf, narozen roku 1889, byl významným spisovatelem a dramaturgem. Zároveň působil jako kritik a esejista a je jedním z prvních německy píšících autorů rozhlasových her. Prostřednictvím citace bychom chtěli upozornit na z hlediska genealogie zavádějící původ židovských příjmení z 18. století. Je totiž vysoce pravděpodobné, že se nejedná o příjmení rodová, proto by se měla následná bádání upírat jiným směrem. *„Podawane przez historików nazwy żydowskie mające rzekomo źródłóswój związany z różnymi miastami niemieckimi, z których mieli pochodzić, jest mało przekonywające, albowiem nazwy datują się w przeważającej mierze z ostatnich dziesięcioleci 18. wieku. A o ile takie nazwy zachodziły, to chyba nie były nazwami rodowymi, boć o nich mowa może być dopiero w początkach 19. stulecia po wydaniu przez państwa zaborcze ustaw o przymusowym przybraniu nazwiska rodowego przez każdego Żyda³⁹.“*

4.3 Pozůstatky židovské kultury v dnešním Lešně

Nejmonumentálnější stavbou v židovské čtvrti byla synagoga. Ta první byla postavena okolo roku 1626 v centru židovské čtvrti. Dnes se v těchto místech nachází ulice Narutowicza. Lešenská synagoga je považována za jednu z největších a nejstarších synagog ve Velkopolsku. Původní stavba byla ze dřeva a z tohoto důvodu nepřekvapuje, že podlehla

³⁹ Świdorski, Bronisław: Dzieje Gminy Żydowskiej miasta Leszna, 1974. s. 3.

Přel. Historiky uváděná židovská jména mající po významové stránce souvislost s různými německými městy, ze kterých měli pocházet, nejsou důvěryhodná, poněvadž se jedná o jména, která ve většině případech vznikala v posledních desetiletích 18. století. Původ těchto názvů nemá nic společného s rodovými jmény, neboť ty jsou aktuální až na počátku 19. století po vydání předpisu záborovou mocností, nařizujícímu povinnost dědění rodového jména každým Židem.

všem velkým požárům, které město sužovaly v letech 1656, 1707, 1767, 1790. V 17. století stály vedle synagogy škola talmudu, nemocnice a také pekárna s košer zboží. Po požárech byla vždy nezbytná oprava synagogy, byla přestavěna a i dnes vyvolává poměrně působivý dojem. Ke hlavní budově zhotovené v barokním slohu byla roku 1905 dostavěna kopule v duchu vídeňské secese, kterou projektovali vratislavští architekti Richard a Paul Ehrlichovi. Synagoga byla využívána židovskou obcí do roku 1939.

Po druhé světové válce několik let fungovala jako městské lázně. Roku 1993 byla převzata LešněMuzeum okręgowie w Lesznie a dnes je využívána jako galerie umění (Nowa Synagoga w Lesznie). Židovský hřbitov byl založen roku 1626, a to původně za zdi města v místech, kde se dnes nachází ulice Jana Pawla II. K pohřbům byl využíván do roku 1939, poněvadž za druhé světové války došlo k jeho kompletní destrukci Němci. Ti využívali rozdrčených náhrobků jako materiálu při výstavbě silnice. Jediné, co se z židovského hřbitova zachovalo, je nevelký fragment náhrobku Macewa Icchaka Ajzyka, syna Mosesa Nehaba z 18. století a dvě budovy (hrobařův příbytek a márnice z konce 19. století). Mezi významné budovy spjaté s židovskou menšinou, patřila také Goldschmidtova továrna v ulici Skarbowa 1 s pobočkou ve Vratislavi. Jednalo se o továrnu na textil založenou roku 1841. Pod židovskou správou byla až do roku 1939. Za druhé světové války se zde šili uniformy pro wehrmacht a továrna nepřestala fungovat ani po druhé světové válce. Dům Heymanna Tinta, jednoho z nejbohatších obchodníků v Lešně, se nachází v ulici Wałowa 13. Stavba pochází z počátku 20. století a byla vystavena podle návrhu architekta Curta Dresslera. Nad vchodem se dodnes zachovala tabulka s iniciály původního majitele. Na adrese Średnia 4 se nachází další budova odkazující na přítomnost židovské menšiny. Jedná se o dům nauky, jinými slovy školu talmudu. Škola talmudu byla situována hned vedle synagogy a podobně jako v synagoze se zde Židé modlili, rovněž tu studovali a předčítali svaté knihy. Do školy bylo možno vstoupit v jakoukoliv denní nebo noční hodinu, a to o samotě nebo ve skupině propři potřebě rozřešení sporu podle židovského práva. Dům nauky byl vystaven v polovině 18. století, nicméně v meziválečném období už sloužil pouze jako klasický činžovní dům.

V souvislosti s pozůstatky po židovské menšině v Lešně je třeba se zmínit o domě v ulici Krasieńského s číslem 14. V letech 1859-1939 zde působila nadace Wolheimů. Jednalo se o instituci pečující o starce i opuštěné osoby, dále také poskytovala služby a ochranu lidem zmrzačeným či dlouhodobě nemocným (pokud byli židovského vyznání). Po vyhoštění tisíců Židů z Německa v roce 1938 v budově nadace Wolheimů našlo úkryt přes 130 osob. Část z nich zde zůstala až do roku 1939. Téhož roku v prosinci došlo k zániku instituce, když byla odvezena poslední skupina nemocných a starců do generální gubernie. Mezi dalšími

pozůstalostmi židovského etnika připomeňme alespoň pekárnu z poloviny 19. století, na jejímž dvoře se zachovaly pouze nikterak patrné stopy po staré pekárně. Dále pak továrnu Phillipa Hannacha v ulici Narutowicze 36. Svého času se jednalo o jeden z nejmodernějších podniků v Prusku. A v neposlední řadě je třeba se zmínit o domě na adrese Narutowicze 5 postaveného kolem roku 1870. V této budově se mládež připravovala ke studiu, jehož úspěšné absolvování jí umožňovalo vykonávat funkci rabína⁴⁰.

⁴⁰ Mirosława Maćkowiak: *Żydzi w Lesznie*. Leszno 2006.

5 Romská menšina na polském území

První písemné prameny o Romech na území Polska vznikají mnohem později, nežli materiály o národnostních menšinách. K jiným menšinám je tedy dokladována řada starších pramenů. Absence jakéhokoliv zdroje pojednávajícího o této etnické menšině není ve světě žádnou raritou, což potvrzuje a vysvětluje rovněž monografie *Cyganie w Polsce*, kde autor píše: „*Wśród grup etnicznych przebywających od stuleci w Polsce Cyganie stanowią element najbardziej egzotyczny i intrygujący, a zarazem najmniej znany otoczeniu i badaczom folkloru. Ich zamknięte przed światem zewnętrznym szczepowe i rodowe wspólnoty, kultywujące swe tradycyjne obyczaje, rządzące się własnymi prawymi, porozumiewające się sobie tylko znanym językiem- przetrwały w żywej mowie- nie dopuszczają do wtajemniczeń w sekrety swego bytowania. Ich kontakty z przedstawicielami obcego im świata ograniczują się przede wszystkim do prac zarobkowych i zabiegów mających na celu zdobywanie środków do życia. Tej cygańskiej izolacji i odrębności strzegą- z dwóch stron niejako- ich własna, uzasadniona doświadczeniami nieufność oraz nierzadka niechęć otoczenia, wyrosła z zabobonnych jak i realnych obaw, a także ze zwykłej ksenofobii*⁴¹.“

Zajímavým faktem je, že národnostní menšiny Čechů, Němců a Židů z Lešna téměř vymizely, avšak romská menšina přetrvává dodnes, přesto o ní bylo napsáno bezesporu nejméně. Kvůli absenci věrohodných zdrojů a odborné literatury úzce souvisejících s romskou menšinou na území Lešna bylo nezbytně nutné rozšířit výzkum i do jiných obcí nacházejících se poblíž Lešna. Tím pádem bylo navíc znemožněno studium delšího časového rozpětí, a to z prostého důvodu, neexistují jiné písemné prameny. Důležitým pramenem pro výzkum by se mohla stát oral history. Díky informacím ze Státního archivu v Lešně by bylo možné vyhledat potomky osob romského původu, jejichž osobní údaje, konkrétně jméno, příjmení, datum narození a jména obou rodičů včetně příjmení matky za svobodna, jsou uvedeny jmenovaných ve spise a metodou rozhovoru získat podrobnější informace o romské menšině a jejím působení ve velkopolském Lešně a okolí. Jednalo by se však o práci velice náročnou, a to z mnoha hledisek. Z toho vyplývá, že téma Romové v Lešně a jeho okolí je ještě zdaleka

⁴¹ Jerzy Ficowski: *Cyganie w Polsce, dzieje i obyczaje*. Warszawa 1989, s. 7.

Přel. Romové tvoří mezi etnickými menšinami žijícími po staletí na území Polska nejexotičtější a nejzajímavější element, přesto se však jedná o element nejméně probádaný jak svým okolím, tak také specialisty na folklor. Romové, řídící se vlastním právním systémem, hovoří pouze sebou srozumitelným jazykem- přetrvávajícím v dnešní mluvě se s jejich genetickým a kmenovým společenstvím a tradičními zvyky distancují od okolního světa. Neumožňují zasvěcení cizích osob do tajů své existence. Kontakty s představiteli okolního světa jsou vymezeny především pracovními záležitostmi či jinými výdělečnými činnostmi s cílem obstarání si dostatečného množství financí na živobytí. Zmiňovaná izolace neboli vymezení se od svého okolí jsou stráženy z obou stran- z důvodu romské vlastní, zkušenostmi ověřené nedůvěry a zároveň častou averzí okolí, způsobenou pověřivostí, předsudky, ale i oprávněnými obavami, či xenofobií.

nevyčerpané, neprobádané a rozhodně natolik zajímavé, aby vyvolalo hlubší zájem nejen u širší veřejnosti, ale i ve vědeckých kruzích. Z výše uvedených důvodů jsme se museli ve vlastním bádání omezit na časové rozpětí mezi lety 1976-1984. Ve výzkumu se vycházelo pouze z analýzy několika spisů dostupných ve Státním archivu v Lešně. Informace obecného rázu k historickému vývoji města Lešno byly čerpány převážně z monografie *Historia Leszna (Lešno 1997)*.

První romské migrace do Polska byly pro místní obyvatele záhadné, a to hned z několika důvodů. Jednak je Romové překvapili svoji náhlou přítomností, rovněž pak nebylo zcela objasněno, odkud přišli. Až teprve roku 1763 Istvan Valyi vyvrátil původní domněnku, že Romové pochází z Egyptu. Osobně se setkal s několika studenty, kteří přijeli do Evropy z Indie, konkrétně z Malabaru. Istvan Valyi si povšimnul jisté podobnosti mezi jazykem studentů a jazykem Romů. Tento poznatek se stal impulsem k filologickým studiím J. C. C. Rüdigerera (1782), který porovnal jednotlivá slova obou jazyků. Na základě svých studií potvrdil domněnku Istvana Valyiho. Na Rüdigerera později navázal A. F. Pott, který ve své práci *Die Zigeuner in Europa und Asien* (Halle 1844-45) porovnával různé romské výrazy se sanskrtem i jinými novindijskými jazyky. Díky výše jmenovaným tak vznikl materiál, díky němuž zanikly veškeré pochybnosti o původu Romů⁴². Citace názorně vykresluje, jak se měnil přístup původních obyvatel k romským přistěhovalcům. „*Tak od początków XV. Wieku przemierzali nasz kraj egzotyczni przybysze z południowego-wschodu, uprawiający kowalstwo i wróżbiarstwo, cieszący się poparciem władz, darzeni zabobonnym respektem przez ludność miejscową. Stupniowo jednak sytuacja się pogarszała. Przestano wierzyć w ich pokutniczą misję, coraz bardziej byli izolowani od otoczenia. Obawa przed czarami i kradzieżą zamykała przed Cyganami drzwi domostw. Coraz częściej wróżbiarskie, szalbiarskie profesję zastępowały cygańskie rzemiosło dla zdobycia środków utrzymania. Włoczyli się wielkimi hordami od miasta do miasta, rzadko rozbijając się na mniejsze grupy wędrujące po lasach*⁴³.“

⁴² Jerzy Ficowski: *Cyganie w Polsce, dzieje i obyczaje*. Warszawa 1989, s. 9.

⁴³ Jerzy Ficowski: *Cyganie w Polsce, dzieje i obyczaje*. Warszawa 1989, s. 12.

Překlad: A tak od počátku 15. století procházeli naší zemí exotičtí nově příchozí z jihovýchodu. Zabývali se kovářstvím a věštbou, těšíce se z královské podpory a respektu místních obyvatel. Postupně však začali na svém postavení ztrácet. Započala se k nim chovat nedůvěra a byli stále více izolováni od okolního světa. Lidé před nimi zavírali dveře ze strachu z okradení a z pověrčivosti. Čím dál častěji se uchýlovali k věštění a různé podvodné profese zastupovaly romské řemeslnictví, jen aby se uživil. Kočovali od města k městu. Zřídka se dělili na menší skupiny, které se potulovaly po lesích.

5.1 Romská menšina v Lešně a jeho okolí ve druhé polovině 20. století

Přesuneme-li se do velkopolského Lešna, příchod Romů je zde vymezen lety 1964-1966, kdy pochází první písemné zmínky o nich. Celkově se v Lešně tehdy usadily tři rodiny. Rozpětí dvou let výše uvedené má své opodstatnění, jelikož zde docházelo k usazení romských rodin. Za nějaký čas se však opět odstěhovali a v současnosti je pátrání po romské menšině v Polsku prostřednictvím úřadů téměř nemožné. Nejen, že jsou úřady vázány mlčenlivostí a nemohou většinu jimi nashromážděných údajů vydat, zároveň situaci sběru dat komplikuje systém vydávání občanských průkazů. Po roce 1988 se ve formulářích pro výdej občanských průkazů již neuvádí národnost. Tu bylo povinné uvést minimálně v letech 1962, 1974, 1988. Vzory formulářů jsou zařazeny do příloh. Veškeré zdroje dat a informací ve Státním archivu v Lešně pocházejí z korespondence. Jako příklad uveďme dopis adresovaný Katedře etnografie Varšavské univerzity. V rámci svého vědeckého výzkumu požadovali studenti etnografie zodpovězení několika dotazů ohledně romské menšiny v Lešně. Například se jednalo o tyto dotazy:

1. Czy na terenie będącym w waszej administracji mieszka ludność cygańska? W jakich miejscowościach, w jakiej liczbie rodzin lub osob?
2. Od jak dawna są tam osiedleni?
3. Jakie noszą nazwiska?
4. Czy mieszkają w blokach, własnych domach, barakach, w mieście, za miastem, w wynajętych domach, wozach?
5. Czy gdzieś na waszym terenie są jeszcze wozy cygańskie? U Cyganów lub sprzedanych przez nich nie Cyganom. W jakiej miejscowości, u kogo?
6. Czy na waszym terenie były warsztaty produkujące wozy dla Cyganów? Gdzie? Kto był ich właścicielem?
7. Czy widuje się jeszcze na waszym terenie Cyganów wędrujących? Gdzie? Kiedy ostatnio?
8. Czy są na waszym terenie Cyganie zajmujący się rolnictwem⁴⁴?

⁴⁴ Z dopisu adresovanému Krajskému úřadu v Lešně 17. 12. 1983 roku, lešenský archiv.

Přel. 1) Žije na území, spadajícím pod vaši administrativu, romská menšina? V jakých obcích, v jakém počtu rodin nebo osob? 2) Z jaké doby pochází první zmínky o jejich osídlení? 3) Jaká nosí nejčastěji příjmení? 4) Bydlí v panelácích, vlastních domech, ve městě, za městem, v pronajatých domech, ve vozech? 5) Nachází se ve vašem okrese ještě cikánské vozy, patřící Romům, nebo Romy prodané osobám jiného původu nežli romského. Pakliže ano, v jaké obci, u koho? 6) Existovaly ve vašem okrese výrobní maringotek? Kde? Kdo byl jejich majitelem? 7) Je ještě možné spatřit ve vašem okrese kočující Romy? Kde? Kdy byli viděni naposledy? 8) Jsou ve vašem okrese Romové pracující v zemědělství?

Aktivitám tohoto druhu vděčíme za písemné prameny týkající se Romů v Lešně a jeho okolí. Jako vzor informace, stěžejní pro další výzkum, uvádíme abecedně řazená nejčastější příjmení romských osob v Lešně: Arwai, Arwaj, Brzeziński, Brzozowski, Burjańska, Bzdęga, Czarowski, Doliński, Goman, Grabowski, Hercberg, Huczko, Iglenc, Krzystof, Kwiatkowski, Łakotosz, Majewski, Markowska, Nęzdarek, Parczewski, Rabięga, Racka, Rajter, Rybicki, Szczawiński, Szczerba, Waćkowski, Węclewski, Zieliński.

Domníváme se, že uvedená příjmení by mohla výrazně pomoci při pátrání po romské menšině v Lešně. Pro doplnění uvedme, že podle odborníků se jedná o souhrn příjmení Romů z různých skupin do jisté míry konzervativních, ovšem ne vždy tradičně kočovných. Příjmení Burijanski/Burjanský se objevuje rovněž na severní Moravě či na Kysucích. Příjmení Szczerba je potom obvyklé v Malopolsku u Bergitka Roma. Pokud jde o příponu "wski", tak ta je častá u skupiny Polska Roma. V odpovědi na dopis Katedry etnografie Varšavské univerzity bylo uvedeno, že v Lešně žije romská menšina od roku 1964, přičemž Romové nebydleli v tradičních maringotkách, ale ve vlastních domech anebo v bytech, které jim byly přiděleny. Na území Lešna nikdy neexistovala firma, která by se zabývala výrobou maringotek. Romové s nimi nikterak neobchodovali. Romové v Lešně nebyli zaměstnáni v zemědělství. Někteří však disponovali vlastní zahradou, na které si pěstovali vlastní ovoce a zeleninu.

Za celou dobu osídlení Lešna Romy nebyli ve městě nebo jeho okolí zaregistrováni kočovníci. Impulsem pro zpracování údajů ohledně romské menšiny v Lešně a jeho okolí prostřednictvím úřadů jednotlivých obcí, se stal list adresovaný Krajskému úřadu v Lešně. Ředitel Krajského úřadu v Lešně obdržel v červenci roku 1970 dopis z ministerstva vnitra, ve kterém ředitel oddělení Mgr. Zaremba žádá o přeposlání informací ohledně posuzování sociální integrace romské populace spolu s návrhy na odstranění eventuálních nedostatků a existujících nesrovnalostí v této oblasti. Jako závazný termín k odevzdání určil 15. 1. 1977. Z veškerých dostupných materiálů vyplývá, že v oblasti adaptace a integrace osob romského původu, se vyskytuje mnoho nesrovnalostí. Konkrétně se jedná o nesrovnalosti v rozsahu adaptace Romů v zaměstnání, dále pak o nesrovnalosti v dokumentech týkajících se zdravotní péče, sociální péče, výchovy a péče o děti. Návrhy pomoci romské menšině ve věci integrace a sociální adaptace byly definovány ve vyhlášce číslo 452/52 vydané prezidiem řádu⁴⁵ 24. 5. 1952. Jejím cílem bylo poskytnout nezbytnou péči Romům přecházejícím k usedlému způsobu života, zejména díky vytvoření vhodných podmínek k rozvoji společenskému, kulturnímu i hospodářskému. Primárně je poukazováno na potřebu vzdělání, kdy se cílí

⁴⁵ <http://romopedia.pl/> (19. 4. 2017)

zvláště na potřebu výuky pro analfabety. Hudebně a umělecky talentovaným romským občanům měla být poskytnuta možnost studia a realizace v daných oborech. Měli mít možnost rekvalifikace, nesměla jim býti upřena lékařská péče a v případě potřeby měl obdržet občan romského původu odpovědné finanční prostředky. O spolupráci při realizování vyhlášky žádal předseda rady ministrů Józef Cyrankiewicz všechna ministerstva. K realizaci vyhlášky 452/52 z roku 1952 bylo zapotřebí shromáždit veškeré dostupné informace o romských spoluobčanech. Díky tomu započal sběr dat ohledně romské menšiny v Lešně a jeho okolí systematictěji, nežli tomu bylo doposud. Oddělení vnitřních správ Krajského úřadu v Lešně předložilo společenskoadministrativnímu oddělení ministerstva vnitra dokumenty s přehledy romské populace. Stav byl ze dne 31. 12. 1976. Poskytnuté informace od Mgr. Andrzeje Kapuścińského, ředitele odboru vnitřních správ, se týkaly těchto věcí.

Současná situace v oblasti sociální adaptace obyvatel romského původu si vyžaduje hlubší zájem ze strany úřadů, stejně jako realizace akcí vedoucích k úplné integraci. Na základě sčítání romské populace na území města Lešna vyšlo najevo, že se na území města usadilo 38 rodin čítajících 183 osob. V průměru tvořilo jednu rodinu 4,8 lidí. Z uvedeného počtu osob bylo v produktivním věku 50 žen a 58 mužů. Průměrný počet členů jedné rodiny byl překvapivě nízký v porovnání s údaji z ostatních měst. Maximální počet členů jedné rodiny uvedl úřad města Kościan. Místní romská rodina čítala 12 členů. Školou povinných bylo 51 dětí, vzdělávalo se jich ovšem pouze 38. Místnímu romskému obyvatelstvu byla poskytována finanční pomoc. Materiální příspěvky byly vyčísleny na celkovou částku 70320 zlotých. Bylo přiděleno 8 bytů, ale aktuální potřeba přidělení bytů ještě nebyla zcela uspokojivá. Čtyři romské rodiny podaly žádost o byt, které ještě nebylo vyhověno. Romové byli roku 1976 v Lešně rozptýleni po celém městě⁴⁶. Vraťme se však ke statistickým údajům z roku 1976. Za rok 1976 obdrželo tresty celkem 67 osob romského původu, z toho soudně 4. Za nerespektování školní docházky nebyl potrestán nikdo. Nejsou známy případy kočování. Materiální pomoc byla vyčíslená na celkovou částku 70 320 zlotých⁴⁷.

Je znám případ, kdy dva romští občané požadovali přidělení sociálních dávek, když ovšem vyšlo najevo, že žádosti může být vyhověno pouze za předpokladu, že mají stálý pracovní poměr, ztratili o příspěvek zájem. Z dokumentů dostupných ve Státním archivu v Lešně také víme, že počet romské populace na terénu regionu poklesl v porovnání s rokem 1975 asi o 300 osob, které se přestěhovaly mimo kraj. Romská menšina žila v Lešně usedlým

⁴⁶ Bydleli například v těchto ulicích: Zielona 28, Plac Metziga 23, Laziebna 11, Bolesława Chrobrego 44, Narutowicza 40/1. V letech 1980-1987 bydlí také v ulicích: Wałowa, Gronowska 101, Gajowa 1-5, Waryńskiego, Leszczyńskich 42, Dzierżyńskiego 23, 17 Pułku Ułanów 14, Rynek Zaborowski 36.

⁴⁷ Urząd Miejski w Lesznie, nr zespołu 479, sygn. 166, 1976, A-6021, s. 46-47.

způsobem života. Mezi osobami v produktivním věku se podařilo přesvědčit pouze 30 % mužů k stálému pracovnímu poměru. Zbytek živila rodinu příležitostnými pracemi. Část rodin byla závislá na jiných finančně zajištěných rodinách. Známé byly i případy, kdy rodiny žijící za hranicí poskytly devizové dotace romským rodinám v Lešně a okolí. Některé ženy se stále živily věštbou.

Celkově nebyly s osobami romského původu v regionu problémy a jejich adaptace měla zlepšující se tendenci. Počet přestupků a zločinů romských občanů byl zanedbatelný v porovnání s celkovým počtem přestupků a zločinů ve velkopolském Lešně spáchaných občany polské národnosti. V dokumentech dostupných v lešenském archivu, nalezneme ke dni 31. 12. 1976 navíc i údaje o adaptaci a integraci romských spoluobčanů v jiných velkopolských městech. Domníváme se, že by jejich komparace mohla posloužit jako zajímavý materiál k dalšímu výzkumu adaptace romských rodin nejen na území Lešna. Obce Poniec a Szlychtingowa v dopise z roku 1977 uvědomují Krajský úřad v Lešně, pod který spadají, že na jejich území se romská populace nevyskytuje. Obec Rawicz vytvořila tým osob, který měl za úkol nejen zjišťovat údaje o romských spoluobčanech, vymáhané polským ministerstvem vnitra, ale zároveň se i aktivně podílet na asimilaci romského obyvatelstva s obyvatelstvem polského původu.

V záležitosti osidlování a větší pracovní produktivity romské menšiny byly pověřeny tyto osoby: Anna Łukowiak, ve funkci předsednice spolku, dalšími členy byli jmenováni: Józef Szmyd, Helena Gościniak, Jan Deptuła, Jan Górski, Stanisław Barkowski, Janina Kołakowska, Edmund Klonowski. Výše jmenovaní se sešli na několika schůzích, na kterých přesně definovali postup, jakým budou realizovat vyhlášku z roku 1952. Navíc zorganizovali pohovory, které proběhly s jednotlivými romskými rodinami za účelem zmobilizování jejich členů ke spolupráci ve věci urychlení a ulehčení jejich adaptace. Při pohovorech byl kladen největší důraz na získání řádného pracovního poměru na dobu neurčitou a samozřejmě i na dosažení základního vzdělání všech. Pro Romy byl např. připraven večerní vzdělávací kurz. Díky němu bylo Romům umožněno doplnit si vzdělání, aniž by tak přišli o svoji práci kvůli absencím. Ve spisech Státního archivu v Lešně se nachází rovněž zhodnocení pohovorů s romskými rodinami⁴⁸. Tehdy vyšlo najevo, že většina osob v produktivním věku neměla stálé zaměstnání. Nutno dodat, že většina romských obyvatel v produktivním věku o něj však nejevila zájem. Živil se jako překupníci, kdy nejčastějším způsobem zisku financí byl nákup aut za hranicemi a jejich následný prodej v Polsku se značnou přírůžkou. Mnozí se také přiznali ke krádežím. Nelegálně obdržené věci prodávali a z utržených peněz žili. Určitá část

⁴⁸ Urząd Miejski w Lesznie, nr zespołu 479, sygn. 166, 1977, A-6021, s. 3-5.

Romů si v létě a na podzim vypomáhala pěstováním obživy na svých zahradách. Pozitivním jevem potom bylo, že všech 13 školou povinných nezletilých do školy docházelo. Chvályhodná byla také aktivní účast romských dětí v různých pěveckých či tanečních spolcích. V souvislosti s adaptací a integrací romských obyvatel bylo v první řadě potřeba získat informace ohledně aktuálního stavu. Krajský úřad v Lešně proto oslovil v dopise hned několik obcí s prosbou o zodpovězení dotazů klíčových pro posun ve věci sociální adaptace romské etnické menšiny.

V korespondenci s Krajským úřadem v Lešně uvedl Edmund Klonowski tyto údaje: počet rodin v Rawiczi ke dni 31. 12. 1976 je 14, dohromady rodiny čítají 49 osob. Tedy v průměru má zdejší romská rodina 3,5 členů. Průměrný počet členů jedné rodiny byl další odlišností od ostatních obcí ve Velkopolsku, neboť u ostatních se průměr členů jedné rodiny pohyboval okolo 4-5 členů na rodinu. V produktivním věku bylo 14 žen a 16 mužů. Z uvedených statistických údajů se dá vyvodit, že pouze 29 % tvořily osoby v postproduktivním věku. Počet zaměstnaných osob není znám. Není znám ani počet přidělených bytů. Aktuální potřeba ubytování činí dva byty. Školou povinných bylo v Rawiczi 13 a všech 13 osob do školy pravidelně docházelo. V dokumentech není uvedeno, byla-li poskytnuta materiální pomoc. Do kolize se zákonem se dostalo celkově 9 osob. Roku 1976 bylo v Rawiczi uděleno 56 pokut romským občanům. Soudně byli potrestáni 2 Romové. Stejně jako v Lešně i zde nebyla zaznamenána žádná romská rodina, která by vedla kočovný život. Z údajů vyplývá, že v porovnání s Lešněm žilo v Rawiczi přibližně o dvě třetiny Romů méně. Ve prospěch Rawicze vyznívá 100 % úspěšnost ve školní docházce školou povinných dětí romského původu. Podle autorce dostupných údajů se jedná o jedinou obec, ve které všechny děti školou povinné navštěvovaly vzdělávací ústav. Například v Lešně roku 1977 respektovalo školní docházku pouze 50 % dětí. Z 18 školou povinných pravidelně docházelo 5 žáků, nepravidelně 4 a 9 dětí nedocházelo vůbec.

Krajský úřad v Lešně byl nucen provést určitá opatření vedoucí ke zlepšení situace. Docházelo tak k individuálním pohovorům se samotnými dětmi, rovněž i s jejich rodiči. Rodiče dětí, které nerespektovaly povinnou školní docházku, byli upomínáni a v krajních případech byla upozorněna milice⁴⁹. Díky neuvěřitelné péči zaměstnanců úřadu v Rawiczi jsou známy i statistické údaje z roku 1983 i 1984. Zlepšující se tendenci v adaptaci romských občanů jasně dokazuje údaj o Romech, kteří přesedlali z kočovného života na usedlý způsob. Dobré podmínky k životu potom dokládá příliv nového obyvatelstva. Podle informací se roku 1983 zřeklo kočovného života 28 rodin, tedy 64 osob se usadilo natrvalo v obci

⁴⁹ Urząd Miejski w Lesznie, nr zespołu 479, sygn. 166, 1976, A-6021, s. 8-10.

Rawicz. V letech 1980-1983, rok 1983 není započítán, do města přišlo 9 rodin dohromady čítajících 23 osob. V příloze k dopisu adresovanému Krajskému úřadu v Lešně je uvedeno, že ke dni 13. 7. 1984 žilo v obci 35 romských rodin. Celkový počet osob romského původu se pohyboval kolem 80, z toho bylo v produktivním věku 16 žen a 27 mužů. Školou povinných bylo 13 osob, pravidelně místní školy navštěvovalo 12 romských dětí, což procentuálně zaokrouhleně činilo 92 %, z čehož vyplývá, že v dodržování školní docházky se i tímto výsledkem Rawicz staví na první místo, neboť v roce 1976 byla účast ve vzdělávacím systému 100%. Materiální pomoc byla udělena romským občanům Rawicze v celkové výši 54 436 zlotých. Počet trestaných Romů nepřesáhl tři desítky. Potrestáno bylo 22 osob, 4 osoby byly souzeny⁵⁰.

Zajímavým fenoménem jsou dozajista interkulturní vztahy. Doklad o smíšeném manželství v korespondenci s Krajským úřadem v Lešně uvádí obec Jemielno ke dni 31. 12. 1976. Ve vesnici Zdziesławice se usídlil jeden občan romského původu, který si vzal za ženu Polku, se kterou vychovával čtyři děti ve věku od jednoho do čtyř let. Oba rodiče měli stále zaměstnání. Děti byly vedeny k usedlému životu, školu vzhledem k jejich nízkému věku ještě nenavštěvovaly. Rodině byl darován finanční příspěvek ve výši 1000 zlotých na ošacení pro děti. Úřad obce v Jemelnie neučinil žádných odpovědných kroků vedoucích k plné integraci podle ustanovení (vyhlášky 452/52) prezidia řádu ze dne 24. května 1952 ve věci pomoci obyvatelům romského původu s adaptací a integrací, a to z důvodu absence romské kočující populace na terénu obce, která by měla zájem se usadit. Vzhledem k nabídce pomoci při přechodu k usedlému způsobu života byl očekáván přírůstek romského obyvatelstva nejen v obci Jemielno, ale i na dalších územích ve Velkopolsku.

Noví obyvatelé byli očekáváni nejen ve Velkopolsku, nicméně tento region je předmětem výzkumu, o jiných se proto nezmiňujeme⁵¹. Roku 1979 Lešno údajně čítalo 24 romských rodin, což bylo 119 osob. K nárůstu o osoby romského původu, nedošlo pouze díky dobrým životním podmínkám, které se neustále vylepšovaly. Z nich jmenujme například levné bydlení nebo lepší pracovní příležitosti. Romové přicházeli též za svými příbuznými. Přírůstek romských občanů byl zapříčiněn rovněž připojením obcí Zaborowa a Gronowa k Lešnu, k čemuž došlo 1. 8. 1977. Byly podány tři žádosti o přidělení bytu. Žádost podali pánové Jan Racki, Leszek Kwiatkowski a Józef Ożarowski. Z materiálního hlediska je většina romské populace v Lešně zajištěna. Ve spise z roku 1979 figuruje pouze pět osob, žijících ze životního minima. Konkrétně jmenováni byli: Franciska Weglewska (60 let), Wladyslaw

⁵⁰ Urząd Miejski w Lesznie, nr zespołu 479, sygn. 166, 1976, A-6021, s. 5-7.

⁵¹ Urząd Miejski w Lesznie, nr zespołu 479, sygn. 166, 1980-1987, A-6021, s. 12.

Weglewski (69 let), Zofia Majewska, (75 let), Aniela Górniak (64 let) a Piotr Szczawinski. Poslední jmenovaný zemřel v srpnu roku 1978 (ve spise chybí informace ohledně jeho stáří). Výše jmenovaným byly poskytovány měsíčně dávky, vyměřené v celkové výši 1160 zlotých na stravu, oděv a nezbytné opravy bytu. Čtvrtletně jim byla vyplácena navíc ještě částka 1000 zlotých na mimořádné výdaje. Seznam osob, které se neobejdou bez finanční podpory, vznikl díky oblastní nemocnici⁵².

V posledním měsíci roku 1979 bylo v produktivním věku 20 romských žen, přičemž za produktivní věk u žen bylo považováno 18- 50 let, mužů v produktivním věku jbylo 33, přičemž produktivní věk mužů jbyl od 18- 60 let. Z toho mělo stálé pracovní místo pouze sedm mužů a žádná žena. Muži pracovali v Lešně v těchto firmách: Wojewodzkie przedsiębiorstwo gospodarki komunalnej i mieszkaniowej (tři osoby), Zakłady mięsne (dvě osoby), Zakłady przemysłu cukierniczego Goplana (jedna osoba) a ve firmě Zakłady elementów wyposażenia budownictwa Metalplast (jedna osoba). O čtyři roky později, tedy roku 1983, stav ke dni 31. 12., vypadalo velkopolské Lešno následovně: Ve městě žilo 78 rodin tvořených 239 osobami. Z toho se v produktivním věku nacházelo 59 žen a 64 mužů. 41 dětí bylo povinováno školní docházkou, nicméně pravidelně do školy docházelo 36 žáků. V letech 1980-1983 bylo romským občanům přiděleno 7 bytů.

Aktuální potřeba přidělení bytů se potom pohybovala kolem čtyř. Roku 1983 byla několika Romům rovněž udělena finanční pomoc, a to v celkové částce 184 836 zlotých. Údajně nebyla rodina, která by roku 1983 rezignovala z usedlého života a přešla na život kočovný. Páchaná kriminalita nepřesahuje 100 trestných činů. Romové se dopustili 75 přestupků a 23 Romů bylo potrestáno soudně⁵³. Dotazníky ohledně romské menšiny ve Velkopolsku byly vyslány Krajským úřadem v Lešně do okolních obcí také roku 1984. Archiválie z roku 1984 obsahují nejen nové údaje, ale je z nich patrna také větší aktivita jednotlivých městských úřadů. Jednak přibyly obce informující o svých romských občanech, zároveň spisy dostaly jednotnou formu. Mezi obce, které nově poreferovaly o romské menšině, patří například obec Kościan.

Dne 11. 1. 1984 v dopise adresovaném Krajskému úřadu města Lešna pověřené osoby uvedly vyžádané informace ohledně romského obyvatelstva ve věci sociální adaptace a integrace. V obci Kościan se usadila jedna romská rodina čítající sedm osob. V produktivním věku se nacházelo pět osob, z toho dvě byly ženy. Obec opustila jedna romská rodina tvořena dvanácti osobami. Romským spoluobčanům obce nebyla poskytnutá žádná finanční pomoc.

⁵² Urząd Wojewódzki w Lesznie, nr zespołu 696, sygn. 4961-4965, 1979, A-6021, s. 3-6.

⁵³ Urząd Miejski w Lesznie, nr zespołu 479, sygn. 166, 1980-1987, A-6021, s. 6-15.

Přestupku se dopustil jeden romský občan. Provinil se pašováním. Nikdo z osob romského původu žijící na území obce Kościan nebyl soudně stíhán. Krajský úřad města Lešna 15. 1. 1984 navazuje na korespondenci vedenou se společenskoadministrativním oddělení ministerstva vnitra. Informoval, že ve věci sociální adaptace a integrace nedochází v Lešně k žádným výraznějším komplikacím.

Poukazovalo se na problematiku nezaměstnanosti romského obyvatelstva. Ve většině případů Romové v Lešně neprojevují zájem o stálé zaměstnání. Pakliže je tomu naopak, zaměstnavatelé často nechťejí romské spoluobčany zaměstnat. Na živobytí si část sociálně slabších vydělává nelegálním obchodováním, či drobnými krádežemi. Bydlení bylo buď zajištěno, nebo se řešilo. Charakteristickým jevem u romských obyvatel bylo pobývání několika rodin v jedné místnosti. Krajský úřad v Lešně se rovněž zmiňoval i o vzdělávání. Uváděl, že školní docházka většinou žáků byla respektována. Na druhém stupni základní školy se však objevily hned 3 případy, kdy dívka předčasně ukončila vzdělání ihned poté, co se vdala. Konkrétně se například jednalo o Urszulu Majewskou, která se v patnácti letech vdala podle romské tradice a navíc začala pečovat o nemocnou matku, což jí znemožnilo pokračovat v dalším vzdělávání. U rodičů byl spatřován genderový přístup, podle něhož je zbytečné, aby dívky pokračovaly ve studiu, neboť to bylo vnímáno jakožto nepotřebné v péči o rodinu⁵⁴. Stav ke dni 5. 2. 1979 byl následovný. Z 19 dětí respektovaloe školní docházku 14. Kromě Urszuly Majewské do školy nedochází tito žáci: Agnieszka Głowacka (narozena 13. 8. 1966), Danusia Racka (narozena 1964), Stefan Majewski (narozen 23. 10. 1962) a Henryk Grabowski (narozen 9. 12. 1965). Rodiče těchto dětí nesouhlasili se školským zákonem a veškeré upomínky prostřednictvím krajského úřadu v Lešně se mýjely účinkem. Stefan Majewski a Henryk Grabowski navíc s největší pravděpodobností město Lešno opustili. Statistickými údaji z roku 1984 končí informace o romské menšině v Lešně ve spisech dostupných v místním archivu. Poslední spis věnovaný Romům postrádá jakékoliv shrnutí, srovnání s předchozími lety či úvahu o situaci Romů v Lešně a jeho okolí. V rámci naší bakalářské práce se pokusíme alespoň o krátkou rekapitulaci.

V České republice se dá vyzorovat obdobná snaha o zmapování postavení romské menšiny v konkrétních lokalitách. Výzkumný projekt se však na rozdíl od toho polského provádí každoročně, rokem 2006 počínaje. Cílem dlouhodobého monitoringu romských komunit prováděném v letech 1976, 1977, 1979, 1980, 1981, 1982, 1984 bylo vytvoření systematického měření efektivity opatření směřujících k romské integraci a účelnosti vynakládání státních financí pro romské etnikum. V prvním roce dlouhodobého monitorování

⁵⁴ Urząd Miejski w Lesznie, nr zespołu 479, sygn. 166, 1980-1987, A-6021, s. 12-15.

bylo předmětem průzkumu velkopolské Lešno, postupem času byly výzkumy doplněny rovněž údaji o jeho okolí, jmenovitě o obce Gronowa, Jemielno, Poniec, Rawicz, Szlichtyngowa, Zaborowa. Jako podstatný poznatek polských výzkumníků vnímáme poukázání na nutnost hloubkového a zároveň dlouhodobého pozorování vybraných lokalit. Pouze za předpokladu splnění těchto podmínek může dojít k rozkrytí mechanismů narušujících procesy sociální integrace romské menšiny

Dalšími překážkami uceleného soupisu informačního charakteru věnujícího se romské menšině bývá v mnoha případech nedůvěra ve vztahu výzkumník-zkoumaný. Autoři publikace *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice*⁵⁵ na základě svých zkušeností doporučují vyvarovat se též řízenému strukturovanému rozhovoru s romskými respondenty. Kusým informacím získaným od náhodných respondentů nepřikládají význam hned z několika důvodů. Jednak hrozí dvojí rétorika, výzkumníci, pakliže nejsou Romy, riskují nařčení z rasismu, v mnoha případech také panuje obava z otevřených odpovědí, což mělo za výsledek degradaci práce odvedené výzkumníkem. Zajímavým jevem je zjištění, ke kterému došlo v průběhu výzkumu v moravských lokalitách, tedy, že lpět na totožném postupu výzkumu na různých místech není reálné, což potvrzuje i polský pokus o podrobnou syntézu. Ve složce o Romech na území Lešna a jeho okolí v 70. letech 20. století se získaná data liší nejen podle místa, kde bylo provedeno měření, ale i na základě časového horizontu. V oblasti vzdělání, statistické údaje poukazují na problém nedostatečné motivace, a to především u žákyň na druhém stupni základní školy, vedoucí k předčasnému ukončení studia.

V oblasti zaměstnanosti je u romské menšiny ve velké míře zastoupena práce „načerno“ a často je v souvislosti s ní zmiňována zvýšená kriminalita. U romského obyvatelstva v Lešně a jeho okolí je v několika případech zaznamenána nechuť asimilovat se, v publikaci *Nie bój się Cygana - Na dara Romestar*⁵⁶ se hovoří o tzv. cikánské svobodě, které Romové přikládají tu největší důležitost. Chtějí žít nespoutaně, neomezováni konvencemi. Značně se tak odlišují od neromského obyvatelstva, u kterého bohužel tato jinakost často vzbuzuje negace i obavy.

⁵⁵ Irena Kašparová, Štěpán Ripka a Kateřina Sidiropulu Janků.: Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice - moravské lokality. Kancelář Rady vlády České republiky pro záležitosti romské komunity, Brno 2008.

⁵⁶ Adam Bartosz: *Nie bój się Cygana - Na dara Romestar.*, Sejny 2004.

Závěr

Příčinu vymizení multietnického rázu Lešna spatřuji především ve dvou faktorech. K největšímu úbytku národnostních menšin došlo po druhé světové válce, kterou z tohoto důvodu vyhodnocujeme jako první z faktorů zapříčiňujících výrazný odliv menšinového obyvatelstva. Úbytek národnostních menšin byl sice postupným procesem a k odlivu národnostních menšin docházelo již dávno před druhou světovou válkou, jeho vyvrcholení je však spojováno právě s tímto vojenským konfliktem. Kvůli válečným konfliktům Lešno postupně přicházelo o statut bezpečného a tolerantního města. Kromě toho, se postupně měnil i přístup k národnostním menšinám ze strany většinového obyvatelstva. To je zjevné na příkladě polsko-německých vztahů, které se nejen v Lešně vyostřily během pruského záboru. Změna v přístupu a ve vnímání menšin je tedy druhým faktorem, který značně přispěl k vymizení multietnického rázu Lešna.

V práci bylo mým cílem rovněž podrobněji zhodnotit proces asimilace romské menšiny na území velkopolského Lešna a v jeho blízkém okolí. Již na základě četby odborné literatury jsme dospěli k názoru, že ani navzdory veškerému projevenému usílí ze strany úřadů nebylo reálné docílit úplné asimilace této etnické menšiny v Lešně a jeho okolí, a to zejména z hlediska značné kulturní odlišnosti. Dokumentace ve Státním archivu v Lešně a Oblastím muzeu v Lešně potvrzuje, že největším dosaženým úspěchem je částečná asimilace, tedy asimilace Romů, kteří jsou ochotni ztotožnit se s usedlým způsobem života a samozřejmě taktéž s pravidly tamnější polské společnosti. Např. povinnou školní docházkou atp. Rozhodně se jedná se o dlouhodobý projekt, k jehož realizaci nestačí pouze podpora finančními a materiálními prostředky.

Za zajímavý poznatek v rámci našeho bádání považuji fakt, že se ani jednotlivé národnostní menšiny ve skutečnosti neasimilovaly, jednalo se spíše o společné soužití v míru, které bylo umožněno díky vzájemnému respektu. Ideálním příkladem tohoto tvrzení je zjištění, že Židé žili po celou dobu odděleně v židovské čtvrti, nicméně Nowa Synagoga w Lesznie se dodnes nachází pouze několik metrů od kostela sv. Jana Křtitele... Soustředěnější zájem o romskou menšinu v Lešně a jeho okolí by měl přispět k popularizaci romistických témat zejména ve středoevropském prostředí. Práce nastiňuje vývoj jednotlivých menšin od jejich příchodu na území velkopolského Lešna až do konce druhé poloviny 20. století.

Pro případný podrobnější rozbor dané problematiky spatřujeme velký potenciál v metodě oral history, jež by mohla přinést nové informace. Za pomoci dnes velmi populárních sociálních sítí, by tato metoda mohla i do jisté míry eliminovat časové a ekonomické náklady.

Práce není koncipována jako zevrubná analýza určité jedné národnostní menšiny, jež působila v polském Lešně, ale jako ucelený přehled všech významných menšin, který může posloužit jako vhodný „odrazový můstek“ pro navazující diplomovou práci.

Seznam použité literatury

Adam Bartosz: *Nie bój się Cygana - Na dara Romestar*. Sejny 2004.

Adam Matuszewski: *Odrębność i stereotypowość życia umysłowego w Lesznie w XVII. wieku*. Leszno 1998.

Bronisław Świdorski: *Dzieje Gminy Żydowskiej miasta Leszna*. Leszno 1974. Paul Spiegel: *Kdo jsou Židé?* Brno 2007.

Časopis Moravského muzea. Vědy společenské 76, č.1/2, 1991, s.165-183.

Henryk Chałupczak – Tomasz Browarek: *Mniejszości narodowe w Polsce 1918-1995*. Lublin 2000.

Jan Skutil: *Emigrantské obce českých bratří v Polsku za J. A. Komenského a jeho nástupců*.

Jan Skutil: *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. -18. století*. Přerov 1979.

Helena Karczyńska: *Odnowiona Jednota Braterska w XVIII-XX wieku. Z dziejów ruchu religijnego herrnhutów w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i na świecie*. Warszawa 2012.

Jan Skutil: *Pozůstalosti bratrských seniorů ze 17. a 18. století v poznaňsko-lešenském archivu českých bratří*. Časopis *Studia Comeniana et historica*. Vědy společenské 22, č.48, 1992, s. 161-175.

Jerzy Ficowski: *Cigani na polskich drogách*. Kraków 1985.

Jerzy Ficowski: *Cyganie w Polsce. Dzieje i obyczaje*. Warszawa 1989.

Jerzy Topolski (red.): *Historia Leszna*. Leszno 1997.

Kamila Szymańska: *Bracia czescy w Lesznie. Przewodnik po zbiorach Muzeum okręgowego w Lesznie*. Leszno 2007.

Kazimierz Szczygielski: *Geografia mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*. Opole 2006.

Malcolm Lambert: *Herezje średniowieczne: od reformy gregoriańskiej po reformację*. Gdańsk – Warszawa 2002.

Mirosława Maćkowiak: *Żydzi w Lesznie*. Leszno 2006.

Radek, Pospíšil: *Historie a současnost antisemitismu*. Diplomová práce. Brno 2007.

Stanisław Sierpowski: *Mniejszości narodowe jako instrument polityki międzynarodowej 1919-1939*. Poznań 1986.

Prameny

Archiwum Państwowe w Lesznie, Urząd Miejski w Lesznie, nr zespołu 479, sygn. 166, 319-321.

Archiwum Państwowe w Lesznie, Urząd Wojewódzki w Lesznie, nr zespołu 696, sygn. 4961-4965.

Muzeum okręgowe w Lesznie, Wystawa Żydzi w Lesznie (28. 10. 2015)

Internetové zdroje

<http://www.mjakub.cz/odkaz?idm=39> (9. 9. 2015)

<http://comenius-bibl.wz.cz/bibl.html> (9. 9. 2015)

http://www.rozhlas.cz/vltava/publicistika/_zprava/komensky-v-polsku-aneb-co-pripomina-v-lesne-ceske-bratry--1473332 (9. 9. 2015)

<http://stat.gov.pl/> (12. 11. 2015)

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Le%C5%A1no> (23. 11. 2016)

<http://www.szukajwarchiwach.pl> (28. 6. 2016)

<http://elka.pl/content/view/69912/80/> (10. 9. 2016)

<http://www.polskatimes.pl/artykul/153529,leszno-sad-skazal-romow-za-grozenie-sasiadom,id,t.html> (10. 9. 2016)

<http://www.josefblazek.eu/finance/index.php/en/lausitz/26-mensiny-v-polsku.html> (2. 1. 2017)